

Felsefe Arkivi

Archives of Philosophy

Araştırma Makalesi | Research Article

 Açık Erişim | Open Access

Herder'in Dil felsefesinin Kant'ın Felsefesine Etkisi

The Influence of Herder's Philosophy of Language on Kant's Philosophy

Elçin Esin Kaygın¹

¹ İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü, İstanbul, Türkiye

Öz

Bu makalede, Immanuel Kant'ın yalnızca doğa ve tarih felsefesi alanlarına değil, aynı zamanda dil felsefesine de kayda değer katkılar sunduğu ve bu bağlamda dikkate şayan iddialar ortaya koyduğu savunulacaktır. Bu temel iddiayı daha açık bir biçimde temellendirmek üzere, Kant'ın dil ile ilgilenmediğini öne sürerek onu eleştiren Johann Gottfried von Herder'in görüşlerinin tutarlılığı sorgulanacaktır. Bu doğrultuda, Herder ile Kant'ın dile ilişkin yaklaşımları mukayeseli bir yöntemle incelenecektir. Söz konusu inceleme sürecinde, öncelikle Herder'in dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi nasıl kurduğu, dilin varlığını ve çeşitliliğini mümkün kılan faktörleri hangi şekilde belirlediği, Doğu ve Batı dilleri arasındaki ilişkileri nasıl ele aldığı ve dilin kökenine dair görüşleri ayrıntılı biçimde analiz edilecektir. Ardından, Kant'ın yalnızca Kritik dönemine ait eserleri değil, aynı zamanda Kritik öncesi ve sonrası metinleri de göz önünde bulundurularak, onun dil ve düşünce ilişkisini hangi çerçevede ele aldığı tahlil edilecektir. Böylelikle, Herder'in iddialarının aksine Kant'ın dil konusunda sessiz kalmadığı; aksine farklı dönemlerinde dil ve düşünceye dair çeşitli ve farklı vurgulara sahip olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda makalede, Kant'ın Herder ile dil ve düşünce konusunda kimi noktalarda benzer iddialar dile getirdiği, hâttâ Herder'in "akıl üzerine düşünen bir filozofun dil ile ilgilenmemesini çelişkili bulduğu" yönündeki eleştirisinin temelsiz olduğu ve bu bağlamda Herder'in itirazlarının ikna edici bir dayanağa sahip olmadığı gösterilecektir. Bununla birlikte, makalede Kant'ın çağdaş yorumcularının bir kısmının ileri sürdüğünün aksine, Kant'ın spesifik ve sistematik bir "transandantal dil teorisi" inşa etmediği de ortaya konulacaktır.

Abstract

In this article, I contend that Immanuel Kant offered not only substantial contributions to natural philosophy and the philosophy of history but also noteworthy insights into the philosophy of language, advancing claims that warrant serious attention in this regard. To substantiate this central argument more explicitly, I will examine the consistency of Johann Gottfried von Herder's critique, which rests on the claim that Kant did not concern himself with language. In this respect, the article undertakes a comparative investigation of Herder's and Kant's approaches to language. The analysis will first focus on how Herder conceived the relation between language and thought, the factors by which he sought to explain the existence and diversity of languages, the manner in which he addressed the relations between Eastern and Western languages, and his views concerning the origin of language. Subsequently, by taking into account not only Kant's writings from the Critical period but also his pre-Critical and post-Critical texts, the article will examine the framework within which Kant engaged with the relation between language and thought. In this way, it will be shown that, contrary to Herder's assertions, Kant did not remain silent on the matter of language but, rather, developed a variety of perspectives and emphases on language and thought across different stages of his philosophical development. In this context, the article demonstrates that Kant, at certain points, articulated claims that parallel those of Herder, thereby revealing that Herder's charge—that it is inconsistent for a philosopher of reason to disregard language—is unfounded and lacks persuasive justification. At the same time, however, the article also shows that, contrary to what some contemporary commentators have suggested, Kant did not construct a specific and systematic "transcendental theory of language."

Anahtar Kelimeler Kant • Herder • dil • düşünce • transandantal

“ Atıf | Citation: Esin Kaygın, Elçin. "Herder'in dil felsefesinin Kant'ın felsefesine etkisi ". *Felsefe Arkivi–Archives of Philosophy* no. 63 (2025): 133-156. <https://doi.org/10.26650/arc.1670925>

 This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Esin Kaygın, E.

 Sorumlu Yazar | Corresponding author: Elçin Esin Kaygın elcinnesinn@gmail.com

Keywords Kant • Herder • language • thought • transcendental**Yazar Notu** Bu çalışma, Prof. Dr. Ahmet Ayhan Çitil danışmanlığında hazırlanan "Dilbilimin Transandantal Zemini ve A priori İlkeleri" başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.**Author Note** This work is derived from the unpublished doctoral thesis titled "The Transcendental Ground and A Priori Principles of Linguistics," prepared under the supervision of Prof. Dr. Ahmet Ayhan Çitil.

Extended Summary

This article argues that Immanuel Kant made noteworthy contributions not only to the philosophy of nature and history but also to the philosophy of language, advancing claims that deserve careful attention in this respect. In Kant's Critical project, the variable relation between knowledge (*Wissen*) and object (*Objekt* or *Gegenstand*) plays a central role in his redefinition of epistemology. For Kant, knowledge always demands both unity and objectivity; yet the object is not given independently of knowledge, but rather constituted and delimited through the principles and functions of cognition. In this sense, the conditions of knowledge and the structure of the object stand in mutual accord. Kant grounds this harmony in the concept of "reason" (*Vernunft*), and he conceives the two principal domains of philosophical inquiry—nature and history—as distinct manifestations of reason. The concept of nature necessarily implies law-related regularity, causality, and determinism, and is thereby associated with mathematics and the natural sciences. By contrast, the domain of history and the human sciences is bound up with ideas of freedom, morality, and purposiveness, and thus relates to practical philosophy. Whereas theoretical knowledge (mathematics and natural science) operates within the framework of causal necessity, practical knowledge (ethics and history) moves along the axis of purposiveness and meaning. This duality establishes a bipolar structure within reason: on the one side, the reason of nature oriented toward mathematical necessity; on the other, the reason of history oriented toward ethical freedom. Within this framework, language does not occupy an explicit or systematic place as an autonomous field of inquiry in the *Critiques*; rather, it appears only indirectly and outside the central system. This apparent absence has led many scholars to claim that Kant made no contribution to the philosophy of language.

One of Kant's contemporaries and most significant critics, Johann Gottfried von Herder (1744–1803), regarded this absence as a serious inconsistency. In his *Metacritique*, Herder argued that to undertake a critique of reason without first carrying out a critique of language is a profound contradiction, and he maintained that Kant's neglect of language revealed the limits of his system. This objection resonated not only in Herder's own writings but also in later hermeneutic, philosophical-linguistic, and analytic traditions, where similar criticisms were raised. Nevertheless, to claim that Kant was wholly indifferent to language would be reductive. While Kant did not develop a systematic philosophy of language, he did put forward significant observations concerning language, thought, and understanding, especially in his lectures on logic and anthropology. For example, Kant recognized that concepts can be shared with others only through language, that judgment requires linguistic articulation, and that human reason develops in tandem with linguistic expression. In this respect, Kant may be seen, if not directly, as one of the precursors of the "linguistic turn" in modern philosophy. The present study aims to reconsider the widespread claim that Kant was indifferent to language by reexamining it in light of Herder's criticisms. The investigation proceeds in three stages: first, it introduces Herder's critique of Kant and his theory grounding language in the evolution of historical and cultural practices; second, it examines Kant's texts to bring to light his scattered yet essential reflections on language, judgment, and communication; and third, it compares these two approaches, identifying both points of convergence and divergence between Kant and Herder.

The central claim advanced in this article is twofold: on the one hand, it must be acknowledged that Kant did not produce a specialized and systematic philosophy of language, and in this respect Herder's critique is justified. On the other hand, Kant's recognition of language as an indispensable condition of human knowledge and intersubjective communication cannot be overlooked. In his discussions of history, anthropology, and pedagogy, Kant affirms that language is invented by humans, develops alongside the progress of reason, and constitutes a foundational element of moral and cultural life. In this sense, Kant approaches many of Herder's insights, though he situates them within his own transcendental framework and thereby imparts to them a distinct philosophical orientation. In conclusion, this article demonstrates that Kant did not treat language as an autonomous discipline but rather as an inseparable element of human historical and cultural development; for this reason, his reflections on language cannot simply be disregarded. Thus, the standard assumption that Kant made no contribution to the philosophy of language is called into question, and it is argued instead that he must be regarded as an indirect yet significant actor in the formation of modern philosophy of language.

Giriş

Kant'ın Kritik projesinde bilginin (Alm. Wissen) nesneyle (Alm. Objekt) olan ilişkisinin değişmesi durumu ve bilmenin yeni bir kavramsal tayini tebarüz eder. Bilgi, nesnelliği ve birliği talep ederken, nesne bilgi tarafından ölçülerek ve bilgiye istinat ederek bilginin ilkeleri ve işlevleri nesnenin hududunu tayin eder.¹ Bu noktada Kant'ın felsefesinde bilginin ilkeleri ve işlevleri "akıl" kavramıyla ve iki temel konuyla ve sorunla yürür. Bunlar doğa ve tarih kavramlarıdır. Doğa kavramı kendi içerisinde bir tür zorunluluk ve nedensellik düşüncesini ihtiva ederken, tarih kavramı yahut insanla ilgili bilimler özgürlük düşüncesini tazammun eder. Bu durum doğa kavramının matematik ve fizikle; tarih kavramının ise etikle ilgili olmasını zaruri kılar. Kant'a göre matematik biliminin istinat ettiği teorik bilgi ile tarihin istinat ettiği etik ilkeler ve bilgiler yani pratik bilgi birbirinden taban tabana zıttır. Doğada ve fizikte nedensellik varken, etikte ve tarihte bir anlam ve amaçlılık vardır. Bu nedenle Kant'ın felsefesinde iki tür akıl karşımıza çıkar: Birincisi doğanın aklıdır ve kendisini matematikte temellendirir; ikincisi tarihin aklıdır ve kendisini etikte temellendirir. Buradan mülhem Kant'ın temel sorunsalları mevzu bahis olduğunda "dil" sistemin dışarısında bulunan bir yapı olarak telakki edilir.² Böylelikle mütemadiyen Kant'a yönelik genel profile baktığımızda, Kant'ın tarih, ahlâk, siyaset, hukuk, estetik, din, etik, fizik, matematik vb. birçok alana felsefi katkılar takdim ettiği fakat dil felsefesi hakkında spesifik bir temellendirmede bulunmadığı teemmül edilir.³

Hâtta bu minvalde Kant'ın eleştirmenlerinden biri olan Johann Gottfried von Herder (1744 -1803) dilin eleştirisini yapmadan aklın eleştirisini yapma teşebbüsünün Kant'ın bir gafleti olduğunu; Kant'ın dil ile ilgilenmediğini ve bu durumun akıl üzerine çalışmalar yapan birisi için çelişik bir durum ihtiva ettiğini mülâhaza eder.⁴ Kant'ın dil ile ilgilenmediğine yönelik iddialar sadece Herder bağlamında sınırlı kalmamakta, bilakis dil felsefesi ve analitik felsefenin seyri göz önünde bulundurulduğunda bunun mevcut olduğu görülmektedir.⁵ Keza bugünkü felsefi gelenekler ve Kant'ın *Kritikler* dönemindeki iddiaları bağlamında, Kant'ın sisteminde bir dil felsefesinin olmadığını mülâhaza etmeye ikna olmuş bir vaziyetteyiz. Fakat buna mukabil Kant'ın çağdaş yorumcularından biri olan Pierluigi D'Agostino'nun aktarımına göre "son zamanlarda yapılan çalışmalar Kant'ın 'dil konusunda sessiz' olmaktan çok uzak olduğunu kanıtlamıştır.⁶ Bazıları Kant'ın biliş teorisinin dil felsefesi konuları üzerinde önemli etkileri olduğunu,⁷ Kant'ın yargı teorisinin yargının esasen dilsel olduğunu ima ettiğini,⁸ Kant'ın deneyim felsefesinin çok etkileyici bir semantik teori olduğu ya da bunu ima ettiği,⁹ Kant'ın şematizm teorisinin temel semiyozik süreçler teorisini içerdiği,¹⁰ Kant'ın transandantal mantık fikrinin

¹Ernst Cassirer, "The Kantian Elements in Wilhelm von Humboldt's Philosophy of Language (1923)", *The Warburg Years (1919-1933) Essays on Language, Art, Myth, and Technology*, trans. S. G. Lofts and A. Calcagno (London: Yale University Press, 2013), 101.

²Johann Gottfried Herder, *Metakritik zur Kritik der reinen Vernunft*. Erster Teil, Leipzig 1799, *Philosophische Bibliothek*, hrsg. von Felix Meiner Verlag, (Hamburg 2022); Johann Georg Hamann, "Metacritique of the Purism of Pure Reason", içinde *Writings on Philosophy and Language*, çev. Kenneth Haynes, (Cambridge University Press, 2007), 205-218. Herder ve Hamann kendi dönemlerinde Kant'ın dil felsefesine ilişkin ciddi eleştiriler öne sürmüşlerdir. Fakat bu çalışmada sadece Herder'in eleştirileri ve eleştirilerinin tutarlılığı dikkate alınacaktır.

³Herder'in *Metakritik* eserinde Kant'a yönelik dil eleştirisi özellikle 1-3. ve 8-15. bölümler arasında yoğunlaşmaktadır.

⁴Herder, *Metakritik*, Felix Meiner Verlag, (Hamburg, 2022); Hamann, "Metacritique of the Purism of Pure Reason".

⁵Gottlob Frege, "Über Sinn und Bedeutung", *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, vol. 100, 1892, 25-50; Wilfrid Sellars, *Empiricism and the Philosophy of Mind*. Harvard University Press, 1956; Donald Davidson, "Truth and Meaning", *Synthese*, vol. 17, no. 1, 1967, 304-323; Donald Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford University Press, 1984; Noam Chomsky, *Language and Mind*. Harcourt, Brace & World, 1968; Michael Dummett, *The Logical Basis of Metaphysics*. Harvard University Press, 1991; Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Mohr Siebeck, 1960.

⁶Tullio De Mauro, *Introduzione alla semantica*, Bari, 1970.

⁷Kallol Bagchi, "Kant's Transcendental Problem as a Linguistic Problem," in: *Philosophy* 46: 178, 1971, pp. 341-345; Marcelo Dascal, Yaron Senderowicz, "How Pure is Pure Reason? Language, Empirical Concepts, and Empirical Laws in Kant's Theory of Knowledge," in: *Histoire Épistémologie Langage* 14, 1992, pp. 129-152; Marcelo Dascal, Yaron Senderowicz, "Language and Reason in Kant's Epistemology," in: *Histoire Épistémologie Langage*, 19, 1997, pp. 135-148. Carl Posy, Kant and Conceptual Semantics. A Sketch, in: *Topoi* 10, 1991, pp. 67-78; Truls Wyller, Indexikalischer Idealismus, indexikalischer Realismus. Versuch einer Aktualisierung der Kantischen Transzendentalphilosophie, in: *Nordic Journal of Philosophy* 4, 2003, pp. 73-87; Luca Forgone, Kant and the Problem of Self-Knowledge, New York-London, 2019.

⁸Mirella Capozzi, "Kant on Logic, Language, and Thought," *Speculative Grammar, Universal Grammar, and Philosophical Analysis of Language*, Editor. Dino Buzzetti, Maurizio Ferriani, (Amsterdam-Philadelphia, 1987), pp. 97-148; Michael Wolff, *Die Vollständigkeit der Kantischen Urteilstafel: Mit einem Essay über Freges Begriffsschrift*, Frankfurt am Main, 1995; Manfred Riedel, "Critique of Pure Reason and Language: Concerning the Problem of Categories in Kant," in: *Graduate Faculty Philosophy Journal* 9, 1983, pp. 33-46.

⁹Robert Hanna, *Kant and the Foundations of Analytic Philosophy*, Oxford, 2001; Wolfram Högbe, *Kant und das Problem einer transzendentalen Semantik*, Freiburg-München, 1974.

dilin gramer¹¹ veya söylem pragmatik¹² açısından nasıl yapılandırıldığına dair anlayışımız üzerinde önemli bir etkisi olduğunu, Kant'ın transandantal felsefesinin daha ileri dilbilimsel araştırmalar için temel oluşturduğunu¹³ ve son olarak Kant'ın tam teşekküllü bir dil teorisi sunduğunu¹⁴ ortaya koymaktadır.”¹⁵

Keza Newton Garver'e göre, Wittgenstein kendi dil felsefesi konusunda Kant'tan ilham alarak, Kant'ın analitik yargısını, dilbilgisel önerme olarak kullanmıştır.¹⁶ Denis Thouard'e göre ise August Ferdinand Bernhardt Kant'tan esinlenerek “gerçek anlamda ilk “felsefi” gramer”¹⁷ inşa etmiştir.¹⁸ Böylece son dönemde yapılan çalışmaların bir kısmı, Herder'in Kant'ın dile yönelik kayıtsızlığına dair iddialarını sorgulamış ve hâttâ bunların aksini ispat etmeye yönelmiştir. Bununla birlikte, söz konusu karşıt görüşler hakkında herhangi bir nihai kanaate varmadan önce, bu iddiaların sistematik biçimde incelenmesi ve geçerliliklerinin sorgulanması felsefi bir sorumluluk olarak karşımızda durmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı da dil felsefesi üzerinde doğrudan değilse bile dolaylı bir etki yaratarak “dile dönüş” hareketinin görünmeyen temsilcilerinden biri olan “Kant'ın dil ile ilgilenmediği” veya “dile yöneldiği” yönündeki görüşlerin ne derece haklılık taşıdığını araştırmaktır. Bu doğrultuda çalışma, Kant'ın dile ilgisiz olduğu yönündeki yaygın kanıyı Herder'in eleştirile-riyle mukayeseli biçimde yeniden değerlendirmeyi amaçlamakta ve makale üç aşamada ilerlemektedir:

(1) Herder'in dil ve düşünceye ilişkin görüşleri ele alınacak; (2) Kant'ın eserlerinde dil ve düşünce üzerine dağınık fakat esaslı gözlemleri incelenecektir ve bu yapılırken Herder ve Kant'ın perspektifleri karşılaştırılarak hem kesişim hem de ayrışma noktaları belirginleştirilecektir; (3) Kant'ın çağdaş yorumcularının iddiaları eşliğinde bir değerlendirme yapılarak Kant'ın sistematik ve transandantal bir dil teorisi geliştirmede ve bu anlamda Herder'in eleştirisinin belirli ölçüde haklı olduğu; fakat Kant'ın, insan bilgisinin vazgeçilmez koşulu olarak dili tanıdığı; tarih, antropoloji ve pedagoji bağlamında dilin insan tarafından icat edildiğini, aklın ilerlemesiyle birlikte geliştiğini ve ahlâki-kültürel hayatın kurucu unsuru olduğunu ifade etmesiyle Herder'in eleştirisinin belirli ölçüde haksız olduğu iddia edilecektir. Sonuç itibarıyla makalede, Kant'ın transandantal bir dil teorisinin bulunmadığı, lakin bu durum Kant'ın dil üzerine düşüncelerinin yok sayılamayacağı, aksine onun modern dil felsefesinin dolaylı fakat önemli bir aktörü olarak kabul edilmesi gerektiği ortaya konulmaktadır.

Dil ve Düşüncenin Herder'in Felsefesindeki Yeri

Herder'in *Über den Ursprung der Sprache*¹⁹ adlı denemesi on sekizinci yüzyılın kültürel tarihi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.²⁰ Herder denemesine insanoğlunda dilin nasıl meydana geldiğini, niçin ve neden gerekli olduğunu

¹⁰Gerhard Schönrich, *Kategorien und transzendente Argumentation: Kant und die Idee einer transzendentalen Semiotik*, Frankfurt am Main, 1981; Claudio La Rocca, *Strutture Kantiane*, Pisa, 1990.

¹¹Josef Simon, *Kant: Die fremde Vernunft und die Sprache der Philosophie*, Berlin, 2003; Claudio La Rocca, “Esistenza e giudizio,” *Linguaggio e ontologia in Kant*, (Pisa, 1999).

¹²Herbert Schnädelbach, *Reflexion und Diskurs: Fragen einer Logik der Philosophie*, Frankfurt am Main, 1977.

¹³Pietro Perconti, *Kantian Linguistics: Theories of Mental Representation and the Linguistic Transformation of Kantism*, (Münster, 1999); Manfred Geier, “Linguistisches Apriori und angeborene Idee: Kommentar zu den Kantischen Grundlagen einer generativ-transformationellen Sprachtheorie,” in: *Kant-Studien* 72, 1981, pp. 68–87; Denis Thouard, *Une philosophie de la grammaire d'après Kant: la Sprachlehre d'A.F. Bernhardt*, in: *Archives de philosophie* 55, 1992, pp. 409–435.

¹⁴Raphaël Ehrsam, *Le Problème du Langage Chez Kant*, Paris, 2016; Terence Charles Williams, *Kant's Philosophy of Language. Chomskyan Linguistics and its Kantian Roots*, Lewiston, 1993.

¹⁵Pierluigi D'Agostino, “Kant's Transcendental Theory of Universal Grammar. The Cognitive Foundation of the Structure of Language,” Napoli, İtalya, 1, <https://doi.org/10.1515/kantyb-2023-0001>. Kantçı dilbilimin aydınlatıcı bir tarihi için bknz. Pietro Perconti, *Kantian Linguistics. Theories of Mental Representation and the Linguistic Transformation of Kantism*, Münster, 1999.

¹⁶Newton Garver, “Analyticity and Grammar,” *Monist*, 51(3), 397–425, 415, <https://sci-hub.se/https://doi.org/10.5840/monist196751324>.

¹⁷Denis Thouard, “Une philosophie de la grammaire d'après Kant: la *Sprachlehre* d'A.F. Bernhardt,” in: *Archives de philosophie* 55, pp. 409–435, 1992, <https://www.jstor.org/stable/43036975>, 410.

¹⁸“Transandantal bir bakış açısına sahip bu felsefi gramerde, bir düşünüm felsefesinin, transandantal bir özelliğin dille olan ilişki sorununa (bilgisizlik, çatışma, sorunsuz ya da sorunsuz bir arada varoluş) ayrıcalıklı bir erişim” bulduğumuzu iddia eder. Thouard, *Une philosophie de la grammaire d'après Kant: la Sprachlehre* d'A.F. Bernhardt, 411.

¹⁹Johann Gottfried Herder, *On The Origin of Language*, trans. Alexander Code (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1986). Bu çalışmanın aslı Herder, *Über den Ursprung der Sprache* (1772) şeklindedir. Bu çalışmada Herder'in söz konusu eserinin İngilizce çevirisi kullanılmaktadır.

²⁰Terence. C. Williams, *The Unity of Kant's Critique of Pure Reason: Experience, Language, and Knowledge*, (New York: The Edwin Mellen Press, 1987), 12; Ernst Cassirer, *The Philosophy of Symbolic Forms II*, trans. Ralph Manheim (Yale: New Haven, 1953), 152.

soruşturarak başlar. Herder'e göre insanda dil vardır, çünkü "insanın dile sahip olması, kuşun bir yuvaya sahip olması kadar doğaldır"²¹ ve bu nedenle "insanı hayvan yaratılışından ayıran şey dile sahip olmak" olduğundan, insanla hayvan arasındaki fark sadece "bir derece farkı değildir; insanoğlunun bundan başka hiçbir şeyden oluşmayan ayırt edici bir karakteri" haiz olmasıdır.²² Bir diğer ifadeyle, insanla hayvan arasındaki en tayin edici fark, birinin dile sahip olması ve diğerinin sahip olmamasıdır. Bu noktada Herder içsel dil ve dışsal dil ayrımı²³ yapar. Herder'e göre içsel dil mantıksal ve zamansal olarak dışsal dilden önce gelmekle birlikte, insan "zekâsı, düşünme (Alm. Reflexion/Nachdenken, İng. Reflection/thinking)

ve içsel dil kapasitesi" yahut anlama kapasitesi sayesinde hayvanlardan ayrılır²⁴ ve bunu mümkün kılan ise, içsel dilin bir anlamda "kavramları (Alm. Begriffe, İng. Concept)" kullanma yeteneğini haiz olmasıdır.²⁵ Daha sarıh bir ifadeyle Herder'e göre "insan olmak zaten bir dile sahip olmak" olduğundan ve insan, ruhunda bir dil barındırdığından Herder insanın dile yönelik mevzu bahis eğilimini insanın akla, rasyonaliteye ve düşünmeye sahip olmasıyla izah eder. Bu anlamda Herder'e göre, insanın dile sahip olması ne kadar doğal ise, insanın rasyonaliteye ve düşünmeye sahip olması da bir o kadar doğaldır. Zira Herder'e göre dil ve düşünme analitik olarak birbirleriyle ilişkilidir ki, Herder düşüncelerin ve kavramların, dil olmaksızın olamayacağını iddia etmiş ve şu iki doktrini ana argümanı olarak kabul etmiştir:²⁶

(1) düşünce esasen dile bağlıdır ve dil tarafından sınırlandırılır...²⁷ Yani, bir kişi ancak bir dili varsa düşünebilir ve ancak dilsel olarak ifade edebildiği şeyleri düşünebilir ve (2) kavramlar yahut anlamlar, felsefi geleneğin çoğunun anladığı türden dilden bağımsız öğeler örneğin, gönderimler/masadaklar, Platonik biçimler ya da Kartezyen gelenek ve İngiliz deneycileri tarafından tercih edilen öznel zihinsel "fikirler" (subjective mental ideas)) değil, kelimelerin kullanımlarıdır.²⁸

Herder (1) ve (2) numaralı doktrinlerini *Abhandlung über den Ursprung der Sprache* (1772),²⁹ *Das älteste Dokument des Menschengeschlechts* (1774/76),³⁰ *Vom Erkennen und Empfinden der menschlichen Seele* (1778)³¹ ve *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784–1791)³² çalışmalarında devam ettirmiştir. Herder *Über Fleiß in mehreren gelehrten Sprachen* (1764)³³ adlı çalışmasında dil (Alm. Sprache, İng. Language) ve düşünce tarzı arasındaki bağlantının ne'liğini araştırdığını; dilin kapsamının araştırılmasının, bir düşünce alanının araştırılması olduğunu; ilk defa kullanmaya başladığımız kelimelerin anlayışın ve idrakin temel taşları olduğunu ve bir kimsenin kendini ifade etmeyi öğrenmesi durumunda "kavramlardan oluşan bir hazineye" sahip olduğunu ifade eder.³⁴ Herder *Fragmente zur neueren deutschen*

²¹Herder, *On The Origin of Language*, 93.

²²Herder, *On The Origin of Language*, 89.

²³Konuşmanın kullanımını içeren dil ise, dışsal dildir.

²⁴Herder, *On The Origin of Language*, 112-113.

²⁵Williams, *The Unity of Kant's Critique of Pure Reason: Experience, Language, and Knowledge*, 17.

²⁶Herder'in aksine aydınlanma filozoflarının dille ilgili görüşleri düşüncelerin (Alm. Gedanken, İng. Thoughts) yahut fikirlerin (Alm. Ideen, İng. Ideas) ve kavramların (concepts) dilden ilkece ayrı oldukları, dil olmadan oluşabildikleri ve dilden bağımsız olarak gelişebildikleri şeklindeydi. Michael N. Forster, "Kant's Philosophy of Language?", *The Linguistic Dimension of Kant's Thought, Historical and Critical Essays* içinde, Ed. Frank Schalow and Richard Velkley (Evanston: Northwestern University Press, 2014), 81.

²⁷Hamann dil ile düşüncenin özdeş olduğunu düşünür.

²⁸Forster, "Kant's Philosophy of Language?", 81.

²⁹İng. *Treatise on the Origin of Language* (1772).

³⁰İng. *Oldest Document of the Human Species* (1774/6).

³¹İng. *On the Cognition and Sensation of the Human Soul* (1778).

³²İng. *Ideas for the Philosophy of History of Humanity* (1784-91).

³³İng. *On Diligence in Several Learned Languages* (1764).

³⁴Johann Gottfried Herder, *Johann Gottfried Herder Werke*, ed. U. Gaier et al. (Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag, 1985-), 1:27; Micheal Morton, *Herder and The Poetics of Thought: Unity and Diversity in On Diligence in Several Learned Languages* (United States: Pennsylvania State University Press, 1989); Forster, "Kant's Philosophy of Language?", 92.

Literatur (1767–1768)³⁵ adlı çalışmasında ise, dilin “yalnızca düşüncelerin içinde değil, aynı zamanda düşüncelerin şekillendiği, edebiyatın tüm bölümlerinde düşüncenin ifadeye yapıştığı (klebt) ve buna uygun olarak kendini şekillendirdiği bir bilinç biçimi” olduğunu; “büyürken düşünceleri kelimeler aracılığıyla” öğrendiğimizi ve dilimizi oluşturan kimselerin ilk mantık öğretmenlerimiz olduğunu; duysal kavramların düşünceyle bir bütün olup ifadelerimizi meydana getirdiğini ve dilin, “bütün insan bilşi için sınırlar” tayin ettiğini telakki eder.³⁶

Bu anlamda Herder'in On the Origin of Language (1770) adlı makalesi, Cassirer'in ifadesiyle, “dilde yatan ruhun özerkliği ve kendiliğindenliği üzerine daha derin bir düşünce ortaya koymuştur. Bu yeni dönüş, öncelikle dilin artık Aydınlanmacı anlamda yalnızca bir bilgi aracı olarak anlaşılmamasından kaynaklanıyordu; daha ziyade Herder, dilin bilincin bütününün inşasındaki anlamını, teorik olduğu kadar pratik temel yönelimini de göstermeye çalıştı.”³⁷ Herder'in teorik yöneliminin yanı sıra pratik yönelimi teleolojik bir yönelim içerisinde tebarüz eder. Herder'e göre söz konusu teleolojik yön ile manevi ya da dilsel olgular faydacı bir hesapla ölçülmez veya sadece dışsal işlevlerine göre değerlendirilmez; dil, kendi içinde saf ve özgün bir anlamlılık taşır ve bu anlamlılık dilin kendine özgü içkin biçiminde kendini gösterir. Dilin amacı, dışa yönelik bir araçsal amaç değil, dilin kendi yapısal ve tarihsel formunda kendini var eden bir amaçtır. Bu bağlamda, Herder'e göre, manevi olgular faydalarına göre değerlendirilemez ya da tartışılmaz; bunun yerine dil, saf ve içsel bir anlamlılık ile kendi içinde tutarlı bir form taşır. Dilin amacı dışsal bir hedefe yönelmiş değildir; daha ziyade, dilin anlamı ve içeriği, tarih ve sanatın anlam ve içeriğiyle paralel olarak, dilin kendi içkin yapısında bulunur. Bu bakış açısıyla dil, varlığın ya da temsillerin mekanik bir izdüşümü değil; aksine, yaşayan bir enerji ve ruhun dinamik bir biçimidir. Ruhun bu dinamik niteliği, Herder'e göre dilde en saf haliyle kendini gösterir. Ruhun bu hareketliliği, cansız ve statik bir gramerin alfabesinden değil, konuşmanın ve sözün temel öğeleri olan duygu ve arzudan kaynaklanır. Dilin başlangıcı, adlandırma eylemiyle başlayan bir farkındalığın doğuşuna işaret eder; dil, “izlenimlerin haykırışından” türemiştir. Ancak ruhun yeni güçleri dilin dışındaki bir sürece bağlı olarak gelişir; çünkü dil yalnızca izlenimleri almakla kalmaz, onları birbirinden ayırt eder ve seçer. Bu süreç, derin düşünce ve tefekkür yoluyla gerçek anlamda ruhani bir kavramın ve kendilik bilincinin doğmasına olanak tanır.³⁸

Herder insanı diğer hayvanlardan ayıran farkın düşünme gücünün (Alm. Denkmacht, İng. Power of thought) duysallığı (Alm. Sinnlichkeit, İng. Sensibility) ve dürtüleri (Alm. Triebe, İng. Drives) ile ilişkili olarak tamamen belirlenmesinden ibaret olduğunu;³⁹ insanın, insan olduğu ilk durumdan itibaren dile sahip olduğunu, insan ruhunun “güçlerinin az ya da çok geliştirilmiş bir kullanımı” olan aklın gelişimiyle alâkalı olduğunu; duyuların önünde ilerleyen insanın tek bir imge üzerinde özgürce durabildiğini; bir nesnenin o şey olduğunu ve başka bir şey olmadığı gerçeğine dair karakteristik işaretleri ayırabildiğini; böylece kendi zihninde bir veya birkaçını ayırt edici özellikler olarak kabul edebildiğini;⁴⁰ böylelikle ilk işaretlerden insan ruhunda bir sözcüğün (Alm. Wort, İng. Word) oluştuğunu ve dilin icat edildiğini ve “insan dilinin tamamının [bu] tür sözcüklerin toplamından başka bir şey” olmadığını ve nihayetinde insanda bulunan düşünme eylemi nedeniyle dilin icadının doğal bir durum olduğunu iddia eder.⁴¹ Bir diğer ifadeyle, Herder'e göre “yaşamı boyunca dilsiz olan biri bile, eğer insansa ve düşünürse, ruhunda yatan bir dile sahiptir. Buradaki mesele, dili icat edenin bir duygu

³⁵Fragments on Recent German Literature (1767-68)

³⁶J. G. Herder, “Fragment on Recent German Literature (1767-8),” *Philosophical Writings*, trans. Micheal Forster (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 48; J. G. Herder, *Johann Gottfried Herder Werke*, ed. U. Gaier et al. (Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag, 1985-), 1:556-57; Forster, “Kant's Philosophy of Language?,” 93.

³⁷Cassirer, “The Kantian Elements in Wilhelm von Humboldt's Philosophy of Language (1923),” 111

³⁸Herder, *On The Origin of Language*, 73-136; Cassirer, “The Kantian Elements in Wilhelm von Humboldt's Philosophy of Language (1923),” 112.

³⁹J. G. Herder, “Treatise on the Origin of Language (1772),” *Philosophical Writings*, trans. Micheal Forster (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 83-4, 86-7.

⁴⁰Herder, “Treatise on the Origin of Language (1772),” 87.

⁴¹Herder, “Treatise on the Origin of Language (1772),” 87. “Herder Besonnenheit'i (alternatif çeviri: düşünme (reflection)) "pozitif gücü kendini daha geniş bir alanda, daha ince bir organizasyona uygun olarak, daha açık bir şekilde ifade eden ve ayrılmış ve özgür, sadece idrak eden, irade eden ve etkileyen değil, aynı zamanda idrak ettiğini, irade ettiğini ve etkilediğini bilen" bir yaratık olarak insanın "bütün eğilimi" olarak tanımlar (2002, 84). Bu kavram "farkındalık alma" (Beanseebeit) ve "küre" Herder'in dil felsefesinin anahtarıdır.” Sonia Sikka, *Herder on Humanity and Cultural Difference: Enlightened Relativism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 160-91; Michael N. Forster, *Kant and Skepticism* (Princeton: Princeton University Press, 2018), 16-73; Timo Kaitaro, *Language, Culture and Cognition from Descartes to Lewes*. Brill, 2022)148-72; Lu-Adler, “Kant on Language and the (Self-)Development of Reason,” Forthcoming in *Kant Yearbook* 15 (2023). 14-15.

çılgılığı olmadığıdır, çünkü dili icat eden nefes alan bir makine değil, düşünen bir varlıktır. Vahşi, ormanda tek başına yaşayan münzevi, hiç konuşmamış olsa bile dili kendisi için icat etmek zorunda kalacaktı. Bu onun ruhunun kendisiyle yaptığı bir anlaşmaydı ve insanın insan olması ne kadar gerekliyse o kadar gerekli bir anlaşmaydı. Eğer başkaları bir insan ruhunun nasıl olup da dili icat edebildiğini anlaşılmaz buluyorsa, benim için de bir insan ruhunun nasıl olup da - bir ağzın yardımı olmadan ve bir toplumun varlığı olmadan- dili icat etmeye yönlendirilmediği anlaşılmazdır.”⁴²

Bu meyanda Herder'e göre dilin ve düşüncenin insanda mevcut olması doğal bir durum olup, dil ve düşünce insanın, insan olmasını temin eden yegâne özellikler ve kapasitelerdir. Nitekim Herder'in dil ve düşünceyi bu denli birlikte ele almasının sebebi dil ve düşünceyi eşdeğer olarak görmesidir. Herder akıl=dil tezini iddia eden bir filozof olarak “insanın, düşünümsele varlığının ve dilsel varlığının kökeninin farkındalığını, aklın ve dilin aktif bir şekilde ele alınmasında paylaşıldığını ve akabinde ikisinin karşılıklı olarak ortaya çıktığını göstermeye” çalışır.⁴³ Bu anlamda Herder'e göre içsel dil, dilin aklın ilk eyleminden doğal bir şekilde zuhur eder, zira dil insan kökenlidir ve bu nedenle de insanın dili icat etmesinden daha doğal bir şey yoktur. Herder'e göre zekâ, düşünme ve içsel dil kapasitesini haiz olan insan hayvanlardan ayrılır; nitekim içsel dil ile insan, ayırım yapabilmekte, anlayabilmekte ve düşünebilmekte; kısaca dil ve düşünce özdeş olduğundan, insan olmak bu iki kapasiteyi haiz olmaktır ve bu nedenle dil insanlar tarafından icat edilebilmektedir. Dilin insanlar tarafından icat edildiğini iddia eden Herder, Berlin Akademisi'nin 1771'deki yarışmasını kazandığı makalesinde, dilin kökenine ilişkin herhangi bir hipotez yahut argüman vermek yerine felsefi hakikati temin etme gayretinde olmayı ve genel itibarıyla “dili Tanrı'ya yahut salt doğaya dayandırmak yerine, kendi yarattığı bir ürün olarak ortaya koyarak “insan ruhunun etkinliğini” açıklamayı tercih eder.⁴⁴ Böylece doğuştanlık yahut ilahi köken ile ilgili cevaplar yeterli ve geçerli bir seçenek görülmediği için, dilin Tanrısal bir dayanakla değil, insan aklına istinatla açıklanması gerektiğini ve “dil kavramının olasılığının nihai zemini veya sınırlayıcı koşulu olarak varsayılması gereken şeyi belirtme amacıyla analiz edilmesi”⁴⁵ gerektiğini iddia eder.

Herder insanoğlunun dilini, kendi yönetim anlayışının karakteristik işaretleri olarak canlı doğanın seslerinden mülhem kendisi için icat ettiğini, doğaüstü bir güç tarafından dilin verildiğini yahut bu şekilde dilin icat edilmediğini aksi halde doğaüstü gücün düşünce tarzını yansıtaacağını mülhaza eder. Bu durumu şu şekilde ifade eder: “Eğer dili bir melek ya da göksel bir ruh icat etmiş olsaydı, dilin tüm yapısının bu ruhun düşünce tarzının bir izi olması gerekmez miydi? Çünkü bir meleğin çizdiği bir resmi, meleksi niteliğinden, özelliklerinin doğaüstü niteliğinden başka neyle tanıyabilirim? Ama dilimiz söz konusu olduğunda bu nerede gerçekleşir? Yapı ve düzen, evet, bu sarayın ilk temel taşı bile insanlığa ihanet ediyor!”⁴⁶ Böylece Herder Tanrısal kökenli izahların aslında hiçbir şeyi açıklamadığını ifade etmekle birlikte, Bacon'ın sözleriyle bu konuya tam bir açıklık getirir: “Kutsal bir Vestal Bakire'dir - Tanrı'ya adanmış ama kısır, dindar ama işe yaramaz!”⁴⁷ Böylece Herder dilin kökenini izah etmeye çalışırken, teolojik kökenli her izahın karşısında durmakta ve dilin teolojik terimlerle açıklanabileceğini reddetmekte⁴⁸ ve dilin insan güçlerinin bütünüyle ortaya çıkmasıyla doğduğunu savunmaktadır.⁴⁹ Peki, dil denilen hadiseyi insan türü nasıl üretmeyi başarabilmiş ve diller arasındaki çeşitlilik nasıl tebarüz etmişti? Nitekim “insanların yalnızca doğal kapasitelerine bırakılırsa dili icat edip edemeyecekleri ve bu icada hangi yollarla ulaşabilecekleri sorusu, Herder'in dilin kökeni sorununu yeni bir düzleme taşıdığı ödüllü denemesinin

⁴²Herder, *On The Origin of Language*, 96.

⁴³Katie Terezakis, *The Immanent Word: The Turn to Language in German Philosophy, 1759–1801* (New York & London: Routledge, 2007), 13. Erişim 3 Nisan 2025 https://katieterazakis.files.wordpress.com/2011/01/immanent-word_intro.pdf.

⁴⁴Lu-Adler, “Kant on Language and the (Self-) Development of Reason,” 9; Herder, “Treatise on the Origin of Language (1772),” 163-64.

⁴⁵Williams, *Experience and Language*, 14.

⁴⁶Herder, “Treatise on the Origin of Language (1772),” 99.

⁴⁷Herder, “Treatise on the Origin of Language (1772),” 100

⁴⁸Herder, *On The Origin of Language*, 95.

⁴⁹Herder, “Treatise on the Origin of Language (1772),” 138.

çıkış noktasıydı.”⁵⁰

Herder'e göre “düşünme, karakteristik olarak insana özgüdür ve onun türü için gereklidir; dil ve dilin icadı da öyledir... Kendisine özgü düşünme durumuna yerleştirilen insan, bu düşünme ile ilk kez tam bir eylem özgürlüğüne sahip olarak dili icat etmiştir.”⁵¹ Düşünme, ruhun ilk yargısıdır ve ayırt edici bir eylem ile gerçekleşir ve bu durum düşünceyi (refleksiyonu) ortaya koyar; düşüncede ortaya çıkan ilk ayırt edici işaret ile insan dili meydana gelir.⁵² Herder'in tasvirinden hareketle ortaya çıkan düşüncenin ve dilin ne olduğu şeklindeki soruların cevaplandırılması noktasında yapılacak olan izah Herder'e göre nedensel bir açıklamadan ziyade transandantal bir izah ve argüman şeklinde olmalıdır. Herder'e göre diller arasında muhtelif bir çeşitlilik söz konusu olsa da o, bütün insan dillerinin tek bir ortak kökenine istinat eder⁵³ ve bu durumu şu şekilde ifade eder: “Tıpkı tüm olasılıklarda insan türünün tek bir büyük ev ekonomisinde tek bir kökeni olan tek bir ilerici bütün oluşturması gibi, aynı şekilde tüm diller ve onlarla tüm uygarlık zinciri de” (Alm. Bildung, İng. Education) tektir.⁵⁴ Bu bağlamda dillerin tek bir kökenden geldiğini iddia eden Herder, Doğu dillerinin farklı bir yapısı varmış gibi gözükse de aslında Batı dilleriyle aynı köke istinat ettiğini mülhaza eder. Bu konu hakkında Herder şu sözleri ifade eder:

Doğu alfabeleri temelde birdir; Yunan, Latin, Runik, Alman vb. türevlerdir; bu nedenle Almancanın hâlâ Kipti ile ortak harfleri vardır ve İrlandalılar Homeros'un kendi dillerinden bir çeviri olduğunu ilan edecek kadar cesurdurlar. Kim az ya da çok güvenirse güvensin, dillerin temelindeki akrabalık ilişkisini tamamen göremez? “Nasıl ki yeryüzünde sadece tek bir insan halkı yaşıyorsa, aynı şekilde sadece tek bir insan dili vardır; ama nasıl ki bu büyük halk kendini bir ülkeye özgü pek çok küçük türde ulusallaştırmışsa, dilleri de bundan farklı değildir.”⁵⁵

Her ne kadar Herder dillerin kökeninin temelde aynı olduğunu iddia etse de ona göre her zaman daha ileride olan bir dil ve kültür bulunur ve bunun aksini iddia etmek akılla, tarihle, hitabetle uyuşmaz. “Roma gotik kültürü [Bildung] bu şekilde Yunanistan'dan, Yunan Asya ve Mısır'dan, Mısır Asya'dan, Çin belki Mısır'dan almıştır- böylece zincir ilk halkadan devam eder ve belki bir gün tüm dünyaya yayılır. Mısırlılar ve Yunanlılar ve Romalılar ve modernler ilerlemekten başka bir şey yapmadılar. Sanatın belli bir mükemmelliğe ulaşması zinciri her şeyin üzerinde ilerler (her ne kadar diğer doğal özellikler tersine acı çekse de) ve aynı şekilde dil üzerinde de ilerler.”⁵⁶ Herder'e göre “Doğu dillerinde kekeme dilin bu ilk girişimleri yoktur; ancak bunların olmaması ve sadece düzenli kalıntılarının fiillerde yankılanması gerçeği, tam da bu, dilin orijinalliğine ve insanlığına tanıklık eder.”⁵⁷

Arap dili kesinlikle ilk, ilkel başlangıçtaki annesinden yüz kat daha incedir; Almancamız kesinlikle eski Keltçeden daha incedir; Yunanlıların grameri Doğu gramerinden daha iyi olabilmış ve daha iyi hale gelebilmiştir... Devlin omuzlarındaki cüce her zaman devin kendisinden daha uzun değil midir? Dünyanın ulusları ve bölgeleri ve çağlar onun büyük binasını inşa etti. Dilin insan türüyle birlikte tüm seviyelerde ve değişimlerde aşamalı olarak oluştuğunu inkâr etmek için yüksek derecede cüretkâr ya da cahil olmak gerekir. Bunu tarih ve şiir, hitabet ve gramer- ve hiç değilse akıl- göstermektedir. O halde... her halükârda dilde ilahi bir köken olduğu hipotezinin üstü kapalı, ince bir saçmalık olduğu ortaya çıkıyor!⁵⁸

⁵⁰Cassirer, “The Kantian Elements in Wilhelm von Humboldt's Philosophy of Language (1923)”, *The Warburg Years (1919-1933) Essays on Language, Art, Myth, and Technology*, trans. S. G. Lofts with A. Calcagno, (London: Yale University Press, 2013) 101-129, 108.

⁵¹Herder, *On The Origin of Language*, 93-94.

⁵²Herder, *On The Origin of Language*, 94.

⁵³Herder, “Treatise on the Origin of Language (1772),” 127-132-139-147-48.

⁵⁴Herder, “Treatise on the Origin of Language (1772),” 154.

⁵⁵Herder, “Treatise on the Origin of Language (1772),” 158.

⁵⁶Herder, “Treatise on the Origin of Language (1772),” 161-2.

⁵⁷Herder, “Treatise on the Origin of Language (1772),” 102.

Bu minvalde Herder Doğu ve Batı dillerinin aynı kökten geldiğini iddia etmekle birlikte, Batı dilinin daha üstün olduğunu savunur.⁵⁹ Nitekim Herder eski diller olarak bahsettiği Doğu dillerinin ve vahşi Amerikalıların dillerinin resmetme özelliğine sahip olduğunu, resmetmenin ise en eski yazı ve dil biçimi olduğunu ifade eder.⁶⁰ Hattâ Herder çölde yaşayan bir Arap'ın hayvan çığlıklarını kolaylıkla ayırt edebilmesini onun, "ilk hayvan diline" sahip olmasına ve resmetme ve hayal gücünün ilk aşamalarına sahip olmasıyla açıklar.⁶¹ Keza Herder Doğu dillerinin şu an çocukluk aşamasında olduğunu, nasıl ki bir çocuk dil öğrenirken her şeyi fiillerle öğreniyorsa misal olarak "çocuk koyunu koyun olarak değil, meleyen bir varlık olarak adlandırır ve böylece ünlemi fiile dönüştürür" ise aynı şekilde Doğu dillerinin de temel köklerinin fiil olduğunu ve hâlâ Doğu dillerinde herhangi bir şeyin düşüncesinin "fail ile eylem arasında asılı kaldığını" ve bu durumun insanın duyusallığının ilk aşamasına tekabül ettiğini ve bu hususun da yüksek ruhun mantığı ile açıklanamaz olduğunu telakki eder.⁶² Herder'e göre insanlığın gelişim evresine tekabül eden Yunanlılarda ise "ilk kez düzgün sesli harfler" çıkmaya başlamış ancak yine de nefesin [(breathing) Spiritus] yardımına ihtiyaç duymuşlardı, hâlbuki Doğulular için konuşma sadece "nefes alma, sürekli nefes [Hauch] ve resim şiirlerinde de sık sık adlandırdıkları gibi ağzın ruhu [Geist] idi."⁶³ Böylece Herder Doğu dilini, Batı dillerine nazaran, mantıktan ve düşünceden pek nasibini almamış, gelişim evresini henüz tamamlamamış bir boyutta değerlendirir.

Hülasa Herder, dilin bütün insanlarda doğal bir süreç olarak tebarüz ettiğini, dil-düşünce ve aklın birbirleriyle özdeş olduğunu ve genel olarak dillerin aynı köke istinat ettiğini fakat Batı dillerinin daha üstün olduğunu telakki eder. Keza dilin insanın bir icadı olduğunu ve ilahi kökenli olmadığını; insanın bir dile sahip olmasının akıl sahibi düşünen bir varlık için doğal bir sonuç olduğunu savunur. Bu bağlamda şimdi Kant'ın dil ile ilgili düşüncelerine yer vererek, Herder ile dil bağlamında göstermiş olduğu benzerlik ve farklılıkları inceleyerek, Kant'ın göz ardı edilen dil ve düşünce ilişkisini ortaya koymaya ve bu konuda belli bir dil teorisi olup-olmadığını tetkik etmeye gayret edelim.

Dil ve Düşüncenin Kant'ın Felsefesindeki Yeri⁶⁴

Kant'ın dil üzerine düşünceleri, Kritik öncesi dönemde kaleme aldığı ve *Lectures on Anthropology*, *Lectures on Logic* ile *Anthropology, History, and Education* başlıklı derlemelerde yayımlanan çeşitli ders notları ve makalelerine dağılmış durumdadır. Bu nedenle, bu döneme ilişkin olarak dil üzerine yapılacak özgül bir değerlendirme, öncelikle Kant'ın farklı eserlerindeki dağınık referansların bir bütünlük içinde incelenmesini gerektirir. Nitekim Kritik öncesi dönemdeki metinleri incelendiğinde, Kant'ın dil ve düşünceye dair yorumlarının çoğunlukla milletlerin karakterleri, insanlığın genel karakteri ve ırk kavramı bağlamında temellendirildiği görülmektedir. Dolayısıyla, bu dönemde Kant'ın dil ve düşünceye ilişkin görüşlerini doğru biçimde tespit edebilmek için, onun ırk, millet ve insan soyu tasniflerini; ayrıca söz konusu toplulukların dilsel ve düşünsel yapıları hakkındaki gözlemlerini ortaya koymak zaruridir.

Bu bağlamda, 1775 tarihli *Of The Different Races of Human Beings* başlıklı makalesinde Kant'a göre "dünyanın dört bir yanındaki bütün insan varlıkları, birbirleriyle tutarlı biçimde verimli çocuklar dünyaya getirdikleri için, şekillerinde ne kadar büyük farklılıklar bulunursa bulunsun, aynı doğal türe aittirler. Bu doğal tür birliğine —ki bu birlik, onların ortak olarak sahip oldukları üreme gücünün birliğine denktir— yalnızca tek bir doğal neden gösterilebilir: Yani, bütün bu bireylerin, aralarındaki farklılıklara rağmen, aynı soya (phylum) ait olmaları ve bu soydan türemiş ya da en azından türemiş olabilecek olmalarıdır."⁶⁵ Keza Kant "organik bir beden (bitki veya hayvan) doğasında yatan, belirli bir şekilde

⁵⁸Herder, "Treatise on the Origin of Language (1772)," 161-2.

⁵⁹Sonia Sikka, *Herder on Humanity and Cultural Difference: Enlightened Relativism*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 84-125.

⁶⁰Herder, "Treatise on the Origin of Language (1772)," 60.

⁶¹Herder, "Treatise on the Origin of Language (1772)," 61.

⁶²Herder, "Treatise on the Origin of Language (1772)," 100.

⁶³Herder, *Treatise on the Origin of Language (1772)*, 71.

⁶⁴Bu bölümde kullanılan Kant'ın tüm eserleri, *The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant*'ın İngilizce çevirilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

⁶⁵Immanuel Kant, "Of The Different Races of Human Beings (1775)", trans. Holly Wilson and Günter Zöllner, *Anthropology, History, and Education*, (New York: Cambridge University Press, 2007), 84-85.

gelişmeye yönelik temeller, eğer bu gelişme belli parçalarla ilgiliyse tohumlar (germs) olarak adlandırılır; ancak yalnızca parçaların büyüklüğünü ya da birbirine olan oranını ilgilendiriyorsa, bunlara doğal yatkınlıklar (natural predispositions)⁶⁶ adını verir. Bu durum Kant'a göre şu misal yardımıyla daha iyi açıklanabilir: "Hayvanların ve bitkilerin göçü ile başka yerlere taşınması, yeni türlerin ortaya çıkmış gibi görünmesine yol açar; oysa bunlar, yalnızca aynı türün çeşitleri ve ırklarıdır; fark, yalnızca içlerinde bulunan tohumların ve doğal yatkınlıkların, uzun zaman içinde çeşitli koşullar altında farklı biçimlerde gelişmesinden ibarettir."⁶⁷ O halde Kant'a göre insanların başka coğrafyalarda yaşaması farklı türlerin ortaya çıkışını değil, çeşitli ırkların ortaya çıkışını izah eder. "Aynı türden olup da farklı iklimlerde yaşadığı varsayılan kuşlarda, soğuk iklimde yaşamaları hâlinde yeni bir tüy tabakasının gelişmesi için tohumlar"⁶⁸ bulunması gibi insanlar da farklı iklimlerde, farklı coğrafyalarda yaşamaları hâlinde aynı türün farklı çeşitleri ortaya çıkar.

Bu minvalde Kant zenciler ile beyazların aynı soya (*phylum*) ait olduklarını ve bu nedenle farklı türden insanlar olmadıklarını, fakat iki ayrı ırkı meydana getirdiklerini ifade eder.⁶⁹ Her ne kadar Kant zencilerin ve beyazların aynı türden insan olduklarını kabul etse de bu durum ona göre "doğuştan asil" bir insan türünün olduğu gerçeğini değiştirmez. Kant'a göre mevzu bahis doğuştan asil soyun keşfedilmesi durumu, kötünün iyiyle karışmış olması nedeniyle bilge bir Doğa tarafından engellenmiştir.⁷⁰ Kant dört insan ırkının varsayılmasının zorunlu olduğuna kanaat getirmekte ve ırkları şu şekilde sınıflandırmaktadır: Beyazlar ırkı, Zenci ırkı, Hun ırkı (Moğol ya da Kalmuk ırkı), Hintli ya da Hindustani ırkıdır. Kant diğer bütün ırkların ise söz konusu dört ırktan türetilebileceğini mülâhaza etmektedir.⁷¹ Bu noktada Kant kalıtımın "türün kendi yapısında bulunan tohumlar ve yatkınlıklar dışında başka bir nedenden kaynaklanabileceği görüşüne"⁷² katılmaz. Zira "rastlantısal izlenimlerden doğan ve yine de kalıtsal hâle gelen nitelikler olduğunu kabul" ettiğimizde "tüm kalıtsal nitelikler arasında nasıl olup da yalnızca o dört renk farkının şaşmaz biçimde kalıtsal olduğunu bununla açıklamak imkânsız olurdu."⁷³ Kant'a göre "insan, bütün iklimler ve her türlü toprak için yaratılmış" olduğundan, bulunduğu koşullara göre "gelişecek yahut bastırılacak çeşitli tohumlar ve doğal yatkınlıklar" içinde bulunmalıydı.⁷⁴ Nitekim ona göre farklı bölgelerde bulunan insanlar "doğa tarafından kendi farklı iklimlerine tam olarak uyumlu hâle getirilmiş, dolayısıyla türün korunabilmesi için de farklı biçimde örgütlenmiş farklı insan soyağaçları (*phyla*)" meydana gelmiştir ki, "dört tür deri rengi bunun dışsal işaretidir."⁷⁵ Bu anlamda Kant ilk soyağacına yönelik şunları ifade etmektedir:

Bütün bu sınıflandırıcı farklılıklara yönelik yatkınlıkların zorunlu olarak tek bir ilk soyağacın tohumlarında (*Keime*) bulunduğunu varsayarsak kavrayabiliriz; böylece bu ilk soyağacı, dünyanın farklı bölgelerinin aşamalı olarak insanlarla doldurulmasına elverişli olurdu. Bu yatkınlıklar uygun koşullar altında gelişip farklı biçimler aldığı anda, farklı insan sınıflarının ortaya çıkması da zorunluydu. Bu sınıflar, kendi varlıklarının imkânına, dolayısıyla kendi türlerini yayma imkânına dâhil olan bu belirli karakteri, başka her sınıfla olan üremelere de zorunlu olarak katmak durumundaydı; çünkü bu karakter, türün zorunlu ilk yatkınlığından kaynaklanmaktaydı.⁷⁶

Bu meyanda Kant'a göre "beyazların sınıfı, siyahlarınkinden insan türü içinde özel bir tür olarak ayırt edilmez; farklı insan türleri yoktur. Aksi hâlde, onların türemiş olabileceği soyağacının birliği inkâr edilmiş olur ki, bu inkâr için hiçbir

⁶⁶Kant, "Of The Different Races of Human Beings (1775)," 89.

⁶⁷Kant, "Of The Different Races of Human Beings (1775)," 89.

⁶⁸Kant, "Of The Different Races of Human Beings (1775)," 89.

⁶⁹Kant, "Of The Different Races of Human Beings (1775)," 86.

⁷⁰Kant, "Of The Different Races of Human Beings (1775)," 86.

⁷¹Kant, "Of The Different Races of Human Beings (1775)," 87.

⁷²Immanuel Kant, "Determination of The Concept of a Human Race (1785)," trans. Holly Wilson and Günter Zöller, *Anthropology, History, and Education*, (New York: Cambridge University Press, 2007), 151.

⁷³Kant, "Determination of The Concept of a Human Race (1785)," 151.

⁷⁴Kant, "Of The Different Races of Human Beings (1775)," 90

⁷⁵Kant, "Determination of The Concept of a Human Race (1785)," 152.

⁷⁶Kant, "Determination of The Concept of a Human Race (1785)," 152

gerekçe yoktur; tersine, bu birliğe dair çok önemli bir gerekçe vardır: sınıflandırıcı karakterlerin şaşmaz biçimde kalıtsal olduğunun kanıtlanmış olması.”⁷⁷ Kant söz konusu makalelerinde bir yandan insan türünün aynı soydan olduklarını sadece aralarında çeşitlenme ve ırk anlamında bir farklılık bulunduğunu ve bu nedenle de zencinin de en az beyaz kadar insan olduğunu iddia ederken, diğer yandan insan türü arasında doğuştan bir asil soyun bulunduğu gerçeğini de kabul eder. Bu durum ırklar arasında bir derecelenme bulunduğunu işareti olarak tebarüz eder. Keza Kant dört insan ırkının bütün insan türünü kapsadığını, “tüm varyasyonların tek bir soy türüne (phyletic species) indirgenebileceğini fakat bunun keşfinin meşakkatli olduğunu kabul etse de “dünyanın eski dünyası olarak da adlandırılan, 31. ile 52. enlem dereceleri arasındaki” bölgenin “tüm nakillerde insanın orijinal oluşumundan en az sapmış” bir bölge olduğunu ve bunların da “beyaz tenli, ancak esmer insanların” yaşadığını telakki eder.⁷⁸ Esmer renkli beyazların soy türündeki birinci ırkı uzun boylu sarışınlar (Kuzey Avrupalılar), ikinci ırkı bakır kırmızılar (Amerikalılar), üçüncü ırkı Zenciler (Senegambiya), dördüncü ırkı zeytin sarılar (Hindular) teşkil etmektedir.⁷⁹ Böylece Kant söz konusu *Of The Different Races of Human Beings* (1775) denemesinde “insan türünün zaman ve mekân içinde fiilen farklılaşmasına dair varsayımsal anlatımına odaklanmış” olsa da asıl felsefi amacının, “fiziksel özellikleri hem aynı alt tür içinde hem de farklı alt türler arasında kesintisiz olarak aktarılan “alt tür” kavramını” geliştirme çabası olduğu tebarüz eder.⁸⁰

Kant *Determination of The Concept of a Human Race* (1785) adlı ikinci denemesinde ise bir türün alt türlere farklılaşmasının imkânına dair teorisinin ana hatlarını yeniden dile getirerek, farklı insan toplulukları arasındaki kalıtsal farklılıkları açıklarken, farklı türler varsayımından ziyade, insan türünün birliğini vurgulayarak söz konusu farklılaşmanın, ortak bir potansiyel (“tohumlar”) bütününe dayandığını ileri sürer.⁸¹ Bu durum sonraki eserlerinde göreceğimiz sembolik ve kavramsal dil ve düşünce ayrımının ilk filizlenmesi olarak karşımıza çıkar. Nitekim Kant söz konusu deri renginin gelişme düzeyine işaret ettiğini, akıl yürütmenin aşamalı kullanımının her ten renginde farklı bir düzeyde ve aşamada olduğunu⁸² ve *Conjectural Beginning of Human History* (1786) denemesinde de insanların dört aşamalı bir gelişim seyrini haiz olduğunu iddia eder. Bu minvalde Kant’a göre “ilk insan, bu nedenle ayakta durabilir ve yürüyebilir; konuşabilir (Yaratılış 2:20); Hatta konuşmayı, yani anlamlı sözcükler ve kavramlar kullanarak söylemde bulunabilir, dolayısıyla düşünebilir.”⁸³ Fakat “sadece duyularıyla meşgul olan insanlarla, aynı anda düşünceleriyle meşgul olup duyularından uzaklaşanlar arasında algı gücünde ne denli büyük farklar olduğu gayet iyi bilinmektedir.”⁸⁴ Bu nedenle Kant’a göre insanın ilk aşaması güdülerıyla meşgul olduğu bir duruma işaret eder. İnsanın ikinci aşaması “diğer hayvanların aksine, kendisi için bir yaşam biçimi seçme yetisini” keşfetmesi ve “tek bir yaşam biçimine bağlı kalmama gücüne sahip olduğunu” anlamasıdır. Burada akıl “dürtüler üzerinde bir tür egemenliğinin bilincini gösterir” ve akıl ilk aşamada olduğu gibi sadece dürtülere hizmet eden bir yeti olmaktan çıkar.⁸⁵ İnsanın üçüncü aşaması geleceğin bilinçli olarak beklenmesi ve Hayatın yalnızca şu anını yaşamaktan ibaret olmadığını anlamasıdır.⁸⁶ İnsanın son aşaması ise hayvanlar toplumunun çok üstüne çıkarak, doğanın gerçek amacı olduğunu kavramasıdır.⁸⁷ Bu anlamda Kant’a göre “tür için kötünden iyiye bir ilerleme olan bu süreç” “mükemmelliğe doğru ilerlemekten ibarettir.”⁸⁸

⁷⁷ Kant, “Determination of The Concept of a Human Race (1785),” 153.

⁷⁸ Kant, “Of The Different Races of Human Beings (1775),” 95.

⁷⁹ Kant, “Of The Different Races of Human Beings (1775),” 95.

⁸⁰ Kant, “Determination of The Concept of a Human Race (1785),” 143-4.

⁸¹ Kant, “Determination of The Concept of a Human Race (1785),” 144.

⁸² Kant, “Determination of The Concept of a Human Race (1785),” 152.

⁸³ Immanuel Kant, “Conjectural Beginning of Human History (1786),” trans. Allen W. Wood *Anthropology, History, and Education*, (New York: Cambridge University Press, 2007), 164.

⁸⁴ Kant, “Conjectural Beginning of Human History (1786),” 165.

⁸⁵ Kant, “Conjectural Beginning of Human History (1786),” 166.

⁸⁶ Kant, “Conjectural Beginning of Human History (1786),” 167.

⁸⁷ Kant, “Conjectural Beginning of Human History (1786),” 167.

⁸⁸ Kant, “Conjectural Beginning of Human History (1786),” 168-9.

Bu minvalde Kant'ın *Of the Different Races of Human Beings* (1775) ile *Determination of the Concept of a Human Race* denemelerinde ten rengine dayalı olarak geliştirdiği sınıflandırma ile *Conjectural Beginning of Human History* (1786) metninde insanlık tarihini dört evreye ayıran tasnifi ve *Anthropology Friedländer, Menschenkunde, Anthropology Mron-govius vb. metinleri arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Bu nedenle, insanlığın bilişsel gelişimi ile ten rengi arasında bir irtibat kurduğu tebarüz etmektedir. Bununla birlikte, Kant'ın sonraki eserleri, söz konusu ilişkiyi daha sağlam bir zemine yerleştirme imkânını temin etmektedir. Nitekim Kant *Anthropology from a Pragmatic Point of View* (1798) ve *Anthropology Friedländer (1775–1776)* adlı çalışmasında karakterler ile sembolleri birbirinden ayırarak, sembolün, duyulur bir imge; karakterin ise yalnızca bir gösterim olduğunu, “duyulur imge, bizzat şeyin kendisine benzeyen bir imgedir. Karakterin kendinde hiçbir anlamı yoktur; yalnızca bir şeyi belirtme aracıdır. Örneğin, rakamlar ve harfler böyledir. Bunlar, adeta bir gösterge aracılığıyla başka tasarımları ortaya çıkarmaya hizmet eder”⁸⁹ sözleriyle karakter ve sembol arasındaki ayrımı keskinleştirir. Ayrıca Kant'ın aşağıdaki pasajı sembol ile kavramsal olan arasındaki ilişkiyi daha vazih bir şekilde konumlandırır.*

Şeylerin biçimleri (sezgiler), sadece kavramlar aracılığıyla temsil aracı olarak hizmet ettikleri sürece semboldür; ve bunlar aracılığıyla idrak sembolik veya figüratif (*speciosa*) olarak adlandırılır. Karakterler henüz sembol değildir; çünkü kendi başlarına hiçbir şey ifade etmeyen, ancak sezgilerle ilişkilendirilerek ve onlar aracılığıyla kavramlara götürülerek bir şey ifade eden salt aracı (dolaylı) işaretler de olabilirler. Bu nedenle, sembolik biliş sezgisel bilişe değil, karakterin kavrama yalnızca bir koruyucu olarak eşlik ettiği ve fırsat doğduğunda kavramı yeniden üretmek için kullanıldığı kavramsal bilişe karşıt olmalıdır. Dolayısıyla sembolik idrak sezgisel idrake (duyusal sezgi yoluyla) değil, daha ziyade entelektüel idrake (kavramlar yoluyla) karşıttır.⁹⁰

Bu anlamda Kant'ın pasajı, temsil biçimlerinin epistemolojik statüsünü sembol kavramı üzerinden ayırtırmaya yöneliktir. Ona göre “şeylerin biçimleri” (sezgiler), yalnızca kavramların temsili mümkün kılan birer araç olarak işlev gördüklerinde sembolik bir nitelik kazanır; bu durumda idrak, doğrudan değil, “figüratif” (*speciosa*) bir biçimde gerçekleşir. Ancak burada “karakter” (*Zeichen*) kavramı, sembolden ayırtılır: Karakter, kendi başına anlam taşımayan; yalnızca sezgiler aracılığıyla kavramlara yönlendiren dolaylı göstergedir. Bu nedenle sembolik bilinç, doğrudan sezgiye dayalı bilinçten (*intuitus*) farklıdır; zira burada kavram, karakter ile sadece yardımcı bir ilişki içerisindedir ve ancak belirli koşullarda yeniden üretilebilir. Bu bağlamda sembolik idrak, duyusal sezgiye dayalı idrakle değil, kavramlar üzerinden gerçekleşen entelektüel idrakle karşıtlık ilişkisi içindedir. Kant'ın yaptığı bu ayrım, duyusal ile kavramsal temsil biçimlerinin epistemik işlevlerini netleştirdiği gibi, sembolün bilgi sürecindeki yerini de belirginleştirir: Sembol, kavramın doğrudan değil, temsil aracı olan biçimler üzerinden yeniden üretildiği bir bilinç tarzının adıdır.

Bu meyanda Kant, insanın anlama yetisini kavramsal düşünmenin karakterize ettiğini; eğer idrak (Alm. Erkenntnis, İng. Cognition) kavramlar (Alm. Begriffe, İng. Concepts) aracılığıyla gerçekleşiyorsa kavramsal bir düşünmenin; kavramlar mevcut değilse, idrakin sadece sezgisel ve sembolik düzeyde olduğunu mülahaza eder. Nitekim Kant'a göre “anlama yetisi, düşünme yetisi olarak (bir şeyi kavramlar aracılığıyla temsil etme) aynı zamanda yüksek bilme yetisi olarak da adlandırılır (alt olan duyusallığın karşısında), çünkü sezgi yetisi (saf veya deneyimsel) nesnelerde yalnızca tekilliği içerirken, kavram yetisi temsillerin tümelliğini, yani duyusal sezgilerin çokluğunun nesne bilgisinde birliğe getirilmesi için tâbi kılınması gereken kuralı içerir. – Bu nedenle anlama yetisi, içgüdülerini izleyerek geçici olarak idare edebilen akılsız hayvanların sahip olduğu duyusalıktan elbette daha yüksek bir mertebeye sahiptir.”⁹¹ Bu durumda Kant'a göre yüksek bilme yetisi yargı gücü ve akıldan meydana gelir ki, yargılamak, düşünmek, kavramsal düşünmeyi ve kavramsal

⁸⁹Immanuel Kant, “*Anthropology Friedländer (1775–1776)* [complete],” trans. G. Felicitas Munzel, *Lectures on Anthropology*, (New York: Cambridge University Press, 2012), 99.

⁹⁰Immanuel Kant, “*Anthropology from a Pragmatic Point of View (1798)*,” in *Anthropology, History, and Education*, trans. Günter Zöllner, (New York: Cambridge University Press, 2007), 299.

⁹¹Kant, “*Anthropology from a Pragmatic Point of View (1798)*,” 304.

dili (kelimeleri ve kavramları) iktiza eder. Bu durumda düşünmeyi mümkün kılan dil de kavramsal dil olarak tebarüz eder. Kant mevzu bahis ayırmadan mülhem sembolik düşünmenin anlama yetisinden yoksun bireylerde bulunduğunu ve bu tür insanların sembolik bir dile sahip olduklarını ve kavramsal düşünmeye ve dile sahip olamadıklarını; bu nedenle de imgelere muhtaç olduklarını ve bu insanların Doğu halklarından müteşekkil olduğunu telakki eder. Kant'ın kendi sözleriyle ifade edecek olursak,

Semboller aracılığıyla konuşan, anlama yetisinden yoksun olduğunu gösterir. Bu şekilde sembolik dile sahip uluslarda, doğru anlama yetisi kavramları edinmek çok zordur. Eğer bir şeyi kendileri için kavramlar aracılığıyla temsil edebilselerdi, imgelere ihtiyaçları olmazdı. Tüm Doğu halkları böyledir; bütün kavramlarını imgeler aracılığıyla temsil ederler... Doğu halklarının neredeyse tamamen kavramlarla konuşması imkânsızdır. Bunun için, kendilerini ilk olarak imge yığınınından kurtaran Yunanlara minnettarız.⁹²

Kant'ın yukarıdaki pasajı, yalnızca dilin işlevsel biçimleri arasındaki teorik ayrımı değil, aynı zamanda Aydınlanma dönemi düşüncesinin Doğu-Batı tasnifinin epistemolojik temelini de açığa çıkarır. Ona göre semboller aracılığıyla konuşmak, bilinçte doğrudan kavramsal temsilin gerçekleşmediği, bunun yerine anlama yetisinin imgeler üzerinden dolaylı olarak işlediği bir bilinç biçimine işaret eder. Bu yaklaşım, dil ve düşünce arasındaki ilişkinin hiyerarşik olarak düzenlendiği bir modeli varsayar; kavramsal dil, soyutlama ve evrensel düşünme kapasitesinin göstergesi olarak epistemolojik üstünlüğe yerleştirilirken; sembolik dil, dolaylılık ve imgesel aracılıkla sınırlı kalan bir bilinç tarzı olarak konumlandırılır. Bu çerçevede “Doğu halkları” örneği, Kant'ın 18. yüzyıl antropolojisine özgü etnosentrik ve Avrupamerkezci bakışının belirgin bir tezahürüdür. Kant, bu halkların bilişsel faaliyetlerinin imgeler üzerinden şekillendiğini ve dolayısıyla saf kavramsal işlemeye nadiren ulaşabildiklerini iddia eder. Burada sembolik dil, yalnızca iletişim biçimi olarak değil, aynı zamanda bir düşünme tarzı ve kültürel gelişmişlik göstergesi olarak kavranır. Yunan kültürünün ise bu “imgesel yük”ten kurtularak doğrudan kavramlarla düşünebilme kapasitesine eriştiğini vurgulaması, Kant'ın Batı felsefesinin tarihsel ayrıcalığını ve Batı insanının entelektüel üstünlüğünü temellendirme çabasının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, Kant bu pasajda yalnızca dilsel biçimlerin epistemik statüsünü belirlemekle kalmaz, aynı zamanda Doğu-Batı ayrımını, sembolik ile kavramsal dil/düşünce karşıtlığı üzerinden kurar. Sembolik dilin kavramsal düşünceye göre epistemolojik olarak “daha az yetkin” konumlandırılması, bu hiyerarşinin kültürel düzeye taşınarak Doğu halklarının Batı halklarına kıyasla bilişsel bakımdan daha az “yetkin” olarak tasavvur edilmesi sonucunu doğurur. Böylece Kant'ın dil felsefesi ile antropolojik tasnifi, modern dönemde hâkimiyet kurmuş kültürel üstünlük söylemlerinin teorik dayanaklarından birini oluşturur. Buna ek olarak Kant söz konusu görüşünü şu şekilde devam ettirir:

Bilincin duyumsallığı tüm doğu halkları arasında oldukça yaygındır, çünkü orada hepsi resimlerle konuşur ve bizim sahip olduğumuz gibi ruhani ve soyut kelimeleri kullanmazlar; bu ise onların ruhlarının zayıf bir biçimde gelişmiş olduğunu gösterir; bu açıdan onlar da ilk insanlar gibidir, ki onlar da resim yazısı kullanırlardı... İlk insanlar hep doğrudan resimlerle konuşur, soyut kavramlar için kelimeleri henüz geliştirmemişlerdi; zira soyut kavramlar günlük yaşamda yer almaz. Şiir, bu resim diline uygundur ve hece oranları sayesinde hayal gücü daha çok harekete geçer... Felsefe Yunanlar arasında yükseldiğinde, dillerini çok sayıda soyut kavramla zenginleştirdiler... İnsan dillerinin tarihine dair bu kısa bakıştan, doğu halklarının hâlâ insanlığın çocuk dilini kullandığı; batılıların ise duyumsallığı çok daha erken terk ederek anlamının kavramlarına yükseldiği görülebilir.⁹³

Burada Kant dil, düşünce ve kültür tarihini hiyerarşik bir ilerleme çizgisi içinde kurgulayan yaklaşımını ortaya koyar. Kant'a göre “bilincin duyumsallığı” Doğu halklarında baskın olup, bu durum onların dili kullanma biçiminde somutlaşır; iletişim, soyut kavramlar yerine imgeler ve resimsel ifadeler aracılığıyla gerçekleşir. Bu, onun nazarında bilişsel gelişimin

⁹²Kant, “Anthropology Friedländer (1775–1776),” 100.

⁹³Immanuel Kant, “Anthropology Mronovius (1784–1785),” trans. Robert R. Clewis, *Lectures on Anthropology*, (New York: Cambridge University Press, 2012), 363.

sınırlı, hâtâ “ilkel” düzeyde kaldığının göstergesidir. Doğu halklarının bu yönüyle “ilk insanlar”a benzetilmesi, Kant’ın dilin evrimini aynı zamanda insan zihninin evrimiyle özdeşleştiren düşünce çerçevesinin bir yansımasıdır. Burada “ilk insanlar”ın resim yazısı kullanması, soyut kavramların günlük yaşamda yer bulmamasıyla ilişkilendirilir; bu durum, dilin ve düşüncenin “çocukluk” evresi olarak tasvir edilir. Kant, şiirin bu imgesel dil yapısıyla uyumlu olduğunu, ritim ve ölçü aracılığıyla hayal gücünü yoğun biçimde harekete geçirdiğini ifade eder. Ancak bu imgesel yoğunluk, onun perspektifinde felsefi düşüncenin gelişmesinin ön koşulu değil, daha ziyade onu önceleyen ve aşılması gereken bir aşamadır. Yunan felsefesinin yükselişi, Kant’ın gözünde, dilin çok sayıda soyut kavramla zenginleşmesini ve böylece duyumsallığın sınırlarının aşılmasını mümkün kılmıştır. Böylece Kant’ın dil tarihini “duyumsallıktan kavramsallığa geçiş” ekseninde kurguladığını; Doğu halklarını hâlâ “insanlığın çocuk dili”ni kullanan topluluklar olarak, Batı halklarını ise anlamının kavramlarına erken erişmiş kültürler olarak konumlandığını izhar eder.

Bu minvalde Kant’a göre “semboller, yalnızca anlayışın kavrama anlam kazandırmak için nesnenin sunumunu sağlayarak kullandığı araçlar” olup, “bunlar, kavramın uygulanabildiği belirli sezgilerle olan benzerlikleri nedeniyle dolaylı araçlardır.”⁹⁴ Böylelikle Kant sembol ile kavramsal düşünce-dil arasında tam bir karşıtlık durumu olduğunu ve insan türünün bazı ırklarının az gelişmiş kalacağını savunur. Nitekim Kant sadece sembolik bir dili haiz olan kişinin anlayış seviyesinin az olduğunu ve bu nedenle de oldukça az kavramları haiz olduğunu, sanattan, kültürden hâtâ ahlâktan yoksun kalacağını mülahaza eder. Kant’ın kendi sözleriyle ifade edecek olursak, sembolik idrake ve dile sahip olan insanlar “anlayışın henüz az sayıda kavramına sahiptir ve vahşilerce (ve bazen hâlâ kültürlenmemiş bir halk arasındaki iddia edilen bilge kişilerce) sunulan konuşmalarda sıkça hayran kalınan canlı sunum, aslında kavramların ve dolayısıyla onları ifade etmek için kullanılan kelimelerin yoksulluğudur.”⁹⁵ Keza Kant’a göre “birçok şey öyle bir yapıdadır ki onları yalnızca akıl yoluyla, yani anlama yetisi aracılığıyla değil, sadece akıl sayesinde kavrayabiliriz... akıl yoluyla elde edilen bilgi daha açık olur. Sadece akıl sayesinde bilinebilecek birçok şey de vardır” ki idea (fikir) bunlardan biridir.⁹⁶ Kant’a göre “Platon, filozofun en önemli işinin ideayı geliştirmek olduğunu söyler. Bu, ideaya göre bir şey tasarlama yetisi akıldır. Akıl, kendi amacı, kullanım sınırları üzerine de idealar oluşturabilir... İnsan aklının yasasını ortaya koyan ise gerçek anlamda filozoftur. Filozof, aklın amacının ve sınırlarının en yüksek kurallarını ve ilkelerini kavramak zorundadır.”⁹⁷

Yasaları ve kuralları anlamak mümkündür; ancak bir kuralın ruhunu ve aklın kullanım alanını kavramak bambaşkadır. İnsan aklının amacını ne kadar çok düşünürse, birey o kadar filozofa yaklaşır. Akıl ayrıca kavramlardan bilgi edinme yetisidir. Bazı insanlar, sezgi aracılığıyla aklı kullanır ama saf kavramlardan değil; bu, aklın saf kullanımıdır. İmgeler yoluyla benzetme yaparak bir şey anlayanlar da akıl kullanır, ama kavramlardan değil. İnsanlığın büyük bir kısmında doğa, kavramlardan yargıda bulunma yetisini eksik bırakmıştır. Tüm Doğu halkları bu gruba girer. Bu yüzden ahlâkları tamamen saf olamaz; çünkü ahlâk kavramlardan bilinmelidir. Saf ahlâk kavramı eksik olduğu için, ahlâk ilkelerinden hiçbir şey çıkamaz... Doğu, duyumun; Batı ise sağlam ve saf aklın diyarıdır. Batı’nın değeri, kavramlar yoluyla kesin yargıda bulunmaktır; bu nedenle Batı yeteneğinin bu üstünlüğü, benzetmeler ve imgelerle yozlaştırılmamalıdır; aksi hâlde Batı zevkinin yozlaşması olur.⁹⁸

Burada Kant’ın sadece bilgi teorisine değil, aynı zamanda ahlâk felsefesi ve kültürler arası karşılaştırmasına da dayanak teşkil eden epistemolojik bir ayrımı gözler önüne serer. Kant yasaların ve kuralların “anlaşılabilir” olmasını, onlara ilişkin kavramsal bilginin edinilebilmesiyle ilişkilendirir; ancak bu, yalnızca literal anlamın kavranmasıyla sınırlıdır. Bir kuralın “ruhu”nun ve aklın kullanım alanının kavranması, salt bilgiden farklı, daha derin bir entelektüel faaliyet gerektirir. Bu düzey, aklın ereğini sorgulama ve kendi kullanımını değerlendirme kapasitesiyle, yani felsefî düşünme ile özdeşir.

⁹⁴Kant, “Anthropology from a Pragmatic Point of View (1798),” 299.

⁹⁵Kant, “Anthropology from a Pragmatic Point of View (1798),” 299.

⁹⁶Kant, “Anthropology Friedländer (1775–1776),” 110.

⁹⁷Kant, “Anthropology Friedländer (1775–1776),” 111.

⁹⁸Kant, “Anthropology Friedländer (1775–1776),” 111.

Pasajın merkezinde, aklın bilgi edinme sürecinde kavramların rolüne dair bir ayrım bulunur. Kant'a göre, bazı insanlar akıllarını sezgi⁹⁹ (Alm. Anschauung, İng. Intuition) aracılığıyla kullanır, ancak bu kullanım saf kavramlardan türetilmez; diğerleri ise imgeler ve benzetmeler üzerinden anlar, fakat bu da kavramsal temellilikten yoksundur. Bu bağlamda Kant, insanlığın büyük bir kısmının doğa tarafından "kavramlardan yargıda bulunma yetisi" açısından eksik bırakıldığını ileri sürer. En tartışmalı yön ise, bu yetersizliğin "Tüm Doğu halkları" için geçerli olduğu iddiasıdır. Kant'a göre, saf ahlâk ancak kavramlar aracılığıyla bilinebilir; dolayısıyla saf ahlâk kavramının eksikliği, Doğu toplumlarının ahlâk ilkelerinden evrensel geçerlilikte sonuçlar çıkarmamasına yol açar. Bu noktada Batı ise, "sağlam ve saf aklın diyarı" olarak yüceltilir; Batı'nın üstünlüğü, kavramlar yoluyla kesin yargıda bulunma yeteneğinde temellendirilir. Kant'ın uyarısı, bu yeteneğin imgeler ve benzetmelerle "yozlaştırılmaması" gerektiğidir; aksi hâlde Batı'nın "zevki"nin, yani kültürel ve entelektüel üstünlüğünün bozulacağı savunulur.

Bunlara ek olarak Kant'a göre, "eğer bir halk yüzyıllar boyunca hiçbir şekilde kendini geliştirmiyorsa, o zaman onda, aşamayacağı belli bir doğal yatkınlığın zaten mevcut olduğu varsayılabilir. Hindular, Persler, Çinliler, Türkler ve genel olarak tüm Doğu halkları bu gruba girer."¹⁰⁰ Keza Kant'a göre "ahlâka ve bu nedenle saf akla ait olan kavramları (idea) ve dolayısıyla tüm dinin özünü oluşturan kavramları sergilerken, sembolik olan ile entelektüel olanı (kamu ibadeti ile din), geçici olarak yararlı ve gerekli kabuğu özünden ayırt etmek bir aydınlanmadır. Çünkü aksi halde ideal (saf pratik aklın ideali) put olarak algılanır ve nihai amaç kaçırılır... Nihai amacı oluşturan entelektüel anlam kaybolur."¹⁰¹ Bu anlamda Kant'a göre Doğulu ve Batılı arasındaki fark sadece bir ırk farkı meselesi değildir; düşünme ve dil, kültür ve ahlâk meselesidir. Doğulular ve Batılılar arasındaki bilişsel ve dilsel farklılık onların sadece düşünme düzeylerini değil, aynı zamanda kültürel ve ahlâksal kavrayışlarını ve ilerlemelerini de etkiler. Nitekim Kant'a göre Doğulular sembolik dilin ötesine geçemedikleri için ahlâk bakımından saf bir olgunluğa erişemedikleri gibi, estetik bakımından da gerçek bir sanatı haiz olamazlar. Zira Kant'a göre gerçek bir sanata yahut mimariye sahip olmak için belli bir fikre ve kavrama sahip olmak gerekir ki, bu durum Doğulularda bulunmamaktadır.¹⁰² Kant'a göre "aydınlanmış ve geniş kavramlara sahip olmak, bir millet için büyük övgü ifadesidir... Tüm milletler arasında en geniş kavramlara sahip olan İngilizlerdir. Geniş kavramlara sahip bir insan her zaman dünyanın evrensel iyiliğini gözetir, sadece ailesinin ve dar vatanının refahıyla yetinmez; tüm insan toplumunun kurtuluşunu önemser ve bu yüzden çok da önemli olmayan kendi ülkesinin yüceliğiyle övünen katı bir vatansever olmaz."¹⁰³

Latin dilinin güçlü etkisi altında olan milletlerde eğitimin çok yaygın olduğu görülür. Bu öncelikle Romalılarından kaynaklanır. Bu milletler özellikle Fransızlar, İtalyanlar, İngilizler ve İspanyollardır. Halk, gerçek çıkarlarının ne olduğunu anlamaya başladığında, bu aydınlanmış bir milletin gerçek işaretidir; bunun mükemmel örneği Fransızlardır. Öte yandan, Rus milleti belki disiplinlidir, belli ölçüde yetişkindir, ancak bu daha çok kapasiteyle ilgilidir, yetenekle değil; ayrıca henüz tamamen medenileşmemiştir ve dünyanın hiçbir diğer halkından daha az ahlaklıdır. Tam da kavramları hiç genişlemediği için...¹⁰⁴

Bu pasaj Kant'ın dil, düşünce ve kültür ilişkisini sembolik-kavramsal ayrım ekseninde değerlendirme biçimini Batı içindeki farklı topluluklara uygulayışını gösterir. Latin dilinin güçlü etkisi altında bulunan milletlerde —Fransızlar, İtalyanlar, İngilizler ve İspanyollar— eğitimin yaygınlığı, Kant'a göre dilin yapısal özellikleriyle ve tarihsel olarak Romalıların entelektüel mirasıyla doğrudan bağlantılıdır. Burada kavramsal düşüncüyü teşvik eden bir dil yapısının, toplumun gerçek

⁹⁹Kant'ın *Kritik* eserlerinde geçen *Anschauung* terimi Türkçede çoğunlukla "görü" olarak çevrilmiştir; ancak bağlamın niteliği göz önünde bulundurularak, burada "sezgi" karşılığının kullanılmasının daha uygun olduğu kanaatindeyim.

¹⁰⁰Immanuel Kant, "Menschenkunde (1781-1782?)," trans. Robert B. Louden, *Lectures on Anthropology*, (New York: Cambridge University Press, 2012), 315.

¹⁰¹Kant, "Anthropology from a Pragmatic Point of View (1798)," 299.

¹⁰²Kant, "Anthropology Friedländer (1775-1776)," 111.

¹⁰³Kant, "Menschenkunde (1781-1782?)," 319.

¹⁰⁴Kant, "Menschenkunde (1781-1782?)," 319.

çıkarlarını anlama kapasitesini geliştirdiği varsayılır; bu nedenle halkın kendi çıkarlarını kavrayabilmesi, “aydınlanmış bir millet” olmanın en belirgin işareti olarak sunulur. Fransızlar bu gelişimin “mükemmel örneği” olarak konumlandırılır. Öte yandan Rus toplumu, Kant'ın gözünde disiplinli ve belli ölçüde olgun görünse de bu olgunluk yetenekten ziyade kapasiteyle ilgilidir. Asıl sorun, kavramsal ufkun darlığıdır; kavramların yeterince genişlememesi, yalnızca bilgi alanını değil, ahlâkî gelişimi de sınırlar. Bu bağlamda Kant, ahlâkın kavramlar aracılığıyla bilinmesi gerektiği yönündeki temel tezini burada da sürdürür; kavramsal düşüncenin eksikliği, Rusya'nın “henüz tam anlamıyla medenileşmemiş” ve “diğer hiçbir halktan daha ahlaklı olmayan” bir toplum olarak tasvir edilmesine yol açar. Dolayısıyla pasaj, sembolik-kavramsal dil ve düşünce ayrımının yalnızca Doğu-Batı karşıtlığında değil, Batı içindeki içsel hiyerarşilerde de işlev gördüğünü ortaya koyar. Kant'ın perspektifinde, dilsel yapı ve kavramsal kapasite, bir milletin hem entelektüel hem de ahlâkî olgunluk düzeyini tayin eden başat ölçütlerdir. Latin dillerinin sağladığı kavramsal zenginlik, kültürel ilerleme ve ahlâkî yetkinlik için bir avantaj olarak değerlendirilirken; kavram ufkunun sınırlı olduğu toplumlar, sembolik veya duyumsal düşünceye yakın konumda görülerek gelişim çizgisinin daha erken bir aşamasına yerleştirilir. Böylece Kant, dilin yapısını yalnızca iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda medeniyet tasnifinin epistemolojik temeli olarak konumlandırır.

Buraya kadarki soruşturmamızda Kant'ın *Kritik* öncesi dönemindeki çeşitli eserlerinde dil ve düşünceye geniş kapsamlı yer verdiğini görmekteyiz. Hattâ söz konusu dil ve düşünce ile ilgili iddialarını oluştururken, insan türünün çeşitli ırkları arasında yapmış olduğu alt ırk anlayışının şekillendirdiğine tanık olmaktayız. Bu anlamda Kant'ın dil ile hiçbir şekilde ilgilenmediğini iddia eden Herder'in iddiasının pek yerinde olmadığına kanaat getirebiliriz. Bu konuda Kant'ın kritik öncesi dönemdeki eserlerinden mülhem bir dil teorisi ürettiğini iddia edemesek de dil ve düşünce konusunda Herder'e yakın duran görüşleri olduğunu iddia edebiliriz. Nitekim bu konuda çağdaş Kant yorumcularından biri olan Lu-Adler, Herder gibi Kant'ın da dilin icadı noktasını insana atfettiğini, dil öncesi durumdan dilsel duruma teolojik kökenli açıklamalardan hareketle geçiş yapıldığını iddia etmenin doğrulanamaz varsayımlar ürettiğini ifade eder.¹⁰⁵ Lu-Adler'in söz konusu iddiasında haklı olduğunu mülhaza etmekteyiz, zira Kant'ın *Lectures on Metaphysics* adlı çalışmasında şu ifadelerle yer verdiği görülür: “Bunların doğuştan olduğunu varsaymamak gerekir, çünkü bu tüm araştırmayı sona erdirir ve felsefi açıdan hiç de uygun değildir. Eğer doğuştan geliyorsa, vahiydirler.”¹⁰⁶ Bu anlamda Lu-Adler Kant'ın, insan dilini Tanrı'ya istinat edilerek yapılan açıklama teşebbüslerinin felsefi olmadığını ve “böyle bir aklın, tembel aklın bir tezahürü olacağını ve olayların temelini araştırma zahmetinden kaçmak” demek olacağını iddia eder.¹⁰⁷ Bu nedenle Kant'ın, Herder gibi, dilin veya kavramların kökenini açıklarken “vahiy” ya da “Tanrı tarafından doğrudan verilmiş” teolojik temellere başvurmayı felsefi olarak uygunsuz bulduğunu telakki edebiliriz.

Bununla birlikte, Lu-Adler Herder gibi Kant'ın da dilin icadının insan aklının kendini geliştirmesi (self-development) ve gerçekleştirmesi (self-realization) olarak tebarüz ettiğini ifade eder. Bu konuda Kant'ın *Anthropology* Friedländer (1775-1776) eserine atıf yapabiliriz. Nitekim Kant “insan akla sahip olacağı için, iki ayak üzerinde yürümeye uygun yaratılmıştır; çünkü akıl bu şekilde en iyi gelişir. Ve çünkü konuşma akıl tarafından geliştirilir, insan öyle yaratılmıştır ki kendi başına konuşma üretebilsin. İlk dil vahiy yoluyla gelse bile, insan onu unutabileceği koşullara düşebilirdi”¹⁰⁸ ifadelerine yer verir. Bu pasajdan mülhem, Kant'ın dilin zorunlu olarak teolojik kökenli olduğu tezine katılmadığı, fakat bu olasılığı tamamen reddetmek yerine onu tarihsel veya olumsal bir açıklama düzeyine çektiği sonucuna varabiliriz. Bu anlamda Lu-Adler'in görüşlerine doğrudan katılmak yerine, bir derece haklılık payı vermekteyiz. Zira Kant'ın, Herder gibi, dilin icadı ve teolojik kaynaklı olmadığına yönelik açıklamaları sadece alıntı yaptığımız yerlerde geçmektedir. Bu konuda yapabileceğimiz doğru yorum şu olabilir: Kant, insanın yaratılış biçiminin (fiziksel ve zihinsel donanımının) onu kendi başına dil üretebilecek şekilde düzenlendiğini savunur. Bu da onu Herder'in dilin doğal gelişimine dair tezleriyle kısmen yakınlaştırır, fakat Kant burada daha teleolojik bir antropoloji kurar.

¹⁰⁵Lu-Adler, “Kant on Language and the (Self-)Development of Reason,” 8.

¹⁰⁶Immanuel Kant, “Metaphysik L₁,” trans. Karl Ameriks, Steve Naragon, *Lectures on Metaphysics*, (New York: Cambridge University Press, 1997), 52.

¹⁰⁷Lu-Adler, “Kant on Language and the (Self-)Development of Reason,” 8.

¹⁰⁸Kant, “Anthropology Friedländer (1775-1776),” 213.

Kant'ın “teleolojik antropoloji”den kastı, insanın özelliklerini ve yetilerini amaçsal bir bakışla ele almasıdır. Bir diğer ifadeyle insanın beden yapısı, zihinsel kapasitesi ve toplumsal kurumları, sanki doğada veya yaratılışta belirlenmiş belli amaçlara hizmet ediyormuş gibi değerlendirilir. Bu, doğrudan teolojiyle aynı şey değildir; çünkü Kant, bu “amaç” dilini Tanrı'nın doğrudan tasarımı gibi metafizik bir iddia olarak değil, doğa içindeki rasyonel düzenlilikleri anlama yöntemi olarak kullanır. Fakat Kant insanın akıl sahibi olarak kendi başına dil üretebilecek şekilde yaratıldığını telakki eder. Vahiy gelmeseydi de dil ortaya çıkabilirdi. Dolayısıyla Kant, dilin kökenini doğrudan Tanrısal bir vahye bağlamaktan ziyade, aklın doğal yetilerinden türeyen bir fenomen olarak görür. Teolojik senaryo onun için olasılıklardan sadece biridir. Bu anlamda Kant, dilin kökenini zorunlu olarak teolojik bir vahye dayandırmaz; onu aklın doğal gelişiminin bir sonucu olarak da temellendirebilecek bir pozisyon alır. Kant'a göre insan akıl (Alm. Vernunft, İng. Reason) ve imgelem (Alm. Einbildungskraft, İng. Imagination) yetileri sayesinde deneyimden bağımsız biçimde anlamlı işaretler oluşturabilir. Keza “ilk dil” sorunu tartışılırken o, insanın “kendi aklının yasaları uyarınca” sesleri anlam taşıyacak şekilde birleştirebileceğini ifade eder. Vahiy yoluyla bir dilin verilmiş olması olasılığını reddetmez ama bunu zorunlu görmez; dilin ortaya çıkması için gerekli yetiler zaten insanda vardır. Bu yüzden Kant açısından insan, aklının doğal yetileri sayesinde kendi kendine (spontan olarak) bir dil icat edebilecek yetkinliktir.

Bütün bunlardan mülhem Herder ile kıyaslamalı bir şekilde ele alma gayretinde olduğumuz çalışmamızda şu ana kadar şu sonuca varmaktayız: Herder gibi Kant da Doğu ve Batı dillerinin yahut gramerlerin temelde ortak olduğunu düşünmekte ve Roger Bacon'ın 'her ne kadar arazlar açısından çeşitliliğe izin verse de özünde gramer tüm dillerde bir ve aynıdır'¹⁰⁹ iddiasıyla benzer görüşleri haiz olduğu görülmektedir. Keza Herder'in Doğu-Batı dillerine dair yapmış olduğu söz konusu ayrımın ve Avrupa'nın dilsel üstünlük iddiasının Kant'ın çalışmalarında da mevcut olduğu tebarüz etmektedir. Fakat Kant, Herder'den farklı olarak, Doğuluların ve Batılıların dilini tasnif ederken sembolik dil ve kavramsal dil tabirlerini karşımıza çıkarmış, Doğuluların sembolik dili, Batılıların ise kavramsal dili haiz olduklarını ve her iki dilin farklı bir bilinç durumuna tekabül ettiğini mülhaza etmiştir. Kant her ne kadar bütün diller söz konusu olduğunda belli bir müşterekliğin olduğunu iddia etse de “insan aklının kaderine tek başına uygun olan kavramsal dilin de ancak Yunanlılarla birlikte ortaya çıkmış olabileceğini” ve Yunanlıların “kendilerini 'imgeler karmaşasından' kurtaran ve kavramsal olarak konuşan ilk halk” olduğunu iddia etmiştir.¹¹⁰ Aynı zamanda Kant'ın bu görüşleri, dilin kökeni meselesinde Herder'le paylaştığı temel bir ortaklığı da açığa çıkarmaktadır: Her iki düşünür de dilin icadının insana ait bir faaliyet olduğu noktasında birleşmektedir. Kant, dili insan bilgisinin vazgeçilmez bir koşulu olarak kabul etmiş, dilin tarih, antropoloji ve pedagoji bağlamında insan tarafından icat edildiğini, aklın ilerlemesiyle birlikte geliştiğini ve ahlâkî-kültürel hayatın kurucu bir unsuru olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda Kant'ın düşüncelerinin, Herder'in dil ve düşünceye ilişkin görüşleriyle dikkate değer bir paralellik taşıdığı açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla, Kant'ın dili bütünüyle ihmâl ve ihlâl ettiği veya bu meseleye kayıtsız kaldığı yönündeki Herder'in iddialarının temelsiz olduğu görülmektedir.

Kant'ın Dil ve Düşünceye Dair Görüşlerinin Güncel Tartışmalar Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi

Herder dil ve düşünce ile ilgili Kant'ın düşüncelerini eleştirirken, dili yeterince ciddiye almadığını ve dilin düşüncenin gelişimindeki rolünü küçümselediğini ileri sürmekteydi. Ona göre Kant, dilin düşünce üzerindeki etkisini göz ardı ederek, düşünceyi ve kavramları dilin üzerinde bir yere koymakta; düşünce ve kavramların dille ilişkisi konusunda Locke ve Berkeley gibi Aydınlanma düşünürlerinin fikirlerini paylaşmakta¹¹¹ ve akli ve kavramları dilden ayırmakta ve onlara dil üzerinden bir egemenlik atfetmektedir. Kant'ın dil ile ilgilenmediğine yönelik Herder'in fikirlerine iştirak eden Wayne

¹⁰⁹Roger Bacon, *Oxford Greek Grammar*, ed. E. Nolan and S. A. Hirsch, (Cambridge: Cambridge University Press, 1902), 27 [bölüm II.1.2]. Orijinalinde şu şekilde yazar: 'grammatica una et eadem est secundum substantiam in omnibus linguis, licet kazaraliter varietur.'

¹¹⁰Kant, “Anthropology Friedländer (1775–1776),” 99.

¹¹¹J. G. Hamann, *Writings on Philosophy and Language*, ed. K. Haynes, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 207–208; Isaiah Berlin, Ian Hacking, and Charles Taylor. See also M. N. Forster, *After Herder: Philosophy of Language in the German Tradition*, (Oxford: Oxford University Press, 2010); M. N. Forster, *German Philosophy of Language: From Schlegel to Hegel and Beyond*, Oxford: Oxford University Press, 2011.

Waxman *Kant and the Empiricists: Understanding Understanding* adlı çalışmasıyla Kant'ı "Locke, Berkeley ve Hume gibi Aydınlanma öncülleriyle süreklilik içinde, tamamen psikoloji düzeyinde çalışan ve dile hiçbir temel rol atfetmeyen bir düşünür olarak"¹¹² tasvir ederek, Kant'ın "kavramsal anlamaya ilişkin açıklamasının ne kadar sınırlı ve zayıf olduğunu" okuyucuya göstermeye çalışır. Waxman bu konu hakkında düşüncelerini temellendirmek üzere Kant'ın yargı, düşünce ve kavram hakkındaki şu tarz pasajlarına istinat eder: Yargı "verilen temsillerin (bunlar sezgi ya da kavram olabilir) genel olarak tek bir algı altında toplandığı anlama eylemidir;"¹¹³ düşünce "sezgide başka bir yerde kendisine verilen çoklunun sentezini algının birliğine getirme eylemidir;"¹¹⁴ ve kavram "ardışık olarak sezilen ve sonra da temsil edilen çoklunun tek bir temsilde birleştiği" "üniter bir bilinçtir."¹¹⁵

Michael N. Forster'a göre Waxman'ın burada haklı olduğu bir nokta vardır ki, o da Kant'ın *Kritik der Reinen Vernunft* [1781], *Kritik der Praktischen Vernunft* [1788] ve *Kritik der Urteilskraft* [1790] adlı *Kritik* projesinde dil, cümle ve kelime gibi terimleri temel açıklayıcı rollerde kullanmaktan kaçınmış olması ve düşünce, yargı, kavram, temsil, sezgi, ilke, şema, fikir gibi psikolojik terimleri kullanmayı tercih ederek, söz konusu terimlerin tarifinde bilhassa dile atıf yapan ifadelerden kaçınmış ve sadece psikolojik terimleri kullanmayı tercih etmiş olmasıdır. Nitekim Kant *Birinci Kritik*'in *Metaphysical Deduction* bölümünde yargının mantıksal işlevlerini ele alırken dilsel terimlerden ziyade psikolojik terimlerle izah etmekte;¹¹⁶ *Üçüncü Kritik*'inde "çok fazla düşünmeye yol açan" "estetik fikirlerin" kelimelerle ya da dille yakalanamamaya çalıştığını savunmaktadır.¹¹⁷ Bu anlamda Waxman'a göre, *Kritik* projesinde Kant dile ikincil bir rolden daha fazlasını atfetmemiştir.

Buna mukabil yine son dönemde yapılan çalışmalar bu görüşü sorgulamış ve hâttâ aksini ileri sürmüştür. Nitekim Pierluigi D'Agostino'nun işaret ettiği gibi, araştırmalar Kant'ın "dil konusunda sessiz" olmaktan ziyade, dil üzerine dolaylı ama güçlü katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Kant'ın biliş teorisinin dil felsefesi tartışmalarında yankı bulduğu; yargı teorisinin yargının özsel olarak dilsel niteliğini ima ettiği; deneyim anlayışının etkileyici bir semantik kuram içerdiği; şematizm teorisinin temel semiyozik süreçler için bir model sunduğu ve transandantal mantık fikrinin gramer ile söylem pragmatikine dair derin etkiler barındırdığı öne sürülmektedir. Hâttâ Kant'ın transandantal felsefesinin ileri düzey dilbilimsel araştırmalar için temel teşkil ettiği, bütüncül bir dil teorisi sunduğu savunulmuştur.¹¹⁸ Bunun yanı sıra Newton Garver, Wittgenstein'in kendi dil felsefesinde Kant'tan ilhamla analitik yargı kavramını dilbilgisel önerme kategorisinde kullandığını belirtir.¹¹⁹ Denis Thouard ve August Ferdinand Bernhardt ise Kant'tın "ilk felsefi grameri" geliştirdiğini vurgular.¹²⁰ Keza Reinhard Brandt ve Michael Wolffa ise, dil ve düşüncenin özdeş olduğuna yönelik Kant'ın "tüm düşünmenin konuşmak olduğu şeklindeki sorgulanmayan öncül temelinde" bir düşüncesi olduğunu ve söz konusu temelden hareket ettiğini ileri sürmektedirler.¹²¹

Bu minvalde, Kant'ın dile ilişkin tutumuna dair gerek müspet gerek menfi yorumlara rağmen göz ardı edilmemesi gereken mühim bir husus, onun dil ve düşünce ilişkisini ele alışıında dönemsel farklılıkların mevcut olduğudur. Zira

¹¹²Michael N. Forster, "Kant's Philosophy of Language?", in *The Linguistic Dimension of Kant's Thought*, eds. Richard Velkley & Frank Schalow, (Northwestern University Press, 2014), pp. 81-104, 82; Wayne Waxman, *Kant and the Empiricists: Understanding Understanding*, (Oxford: Oxford University Press, 2005), 103.

¹¹³Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, trans. Paul Guyer & Allen W. Wood, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), B143, 252; Immanuel Kant, *Lectures on Logic*, trans. J. Michael Young, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), §17, 30.

¹¹⁴Kant, *Critique of Pure Reason*, B145, 253.

¹¹⁵Kant, *Critique of Pure Reason*, A103, 230; Waxman, *Kant and the Empiricists: Understanding Understanding*, 2005, 103.

¹¹⁶"Logic is related to the whole use of the understanding just as *grammatica* is to a language" Immanuel Kant, *Lectures on Logic*, ed. J. Michael Young, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 12.

¹¹⁷Immanuel Kant, *Critique of the Power of Judgment*, ed. Paul Guyer, trans. Paul Guyer & Eric Matthews, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, 5:314-316; Immanuel Kant, *Kritik der Urteilskraft*, in *Kants gesammelte Schriften*, Bd. 5, Berlin: de Gruyter, 1913, 314-316; Forster, "Kant's Philosophy of Language?", 83.

¹¹⁸Pierluigi D'Agostino, *Kant on Logic and Language*. (Berlin: De Gruyter, 2021).

¹¹⁹Newton Garver, *This Complicated Form of Life: Essays on Wittgenstein*. (Chicago: Open Court, 1994.)

¹²⁰Denis Thouard, "Kant et la grammaire philosophique: Bernhardt et l'héritage kantien." In *Kant et les Lumières*, edited by Jean Ferrari, 233-252. (Paris: Vrin, 2005.)

¹²¹Reinhard Brandt, *Die Urteilskraft in Kants Kritik der Urteilskraft*, (Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1991), 5:314-16; Michael Wolffa, *Die Vollständigkeit der kantischen Urteilsstafel*, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1995, 23ff., 65.

Kant'ın yalnızca Kritik öncesi değil, aynı zamanda Kritik sonrası eserlerinin de bir bütünlük içerisinde değerlendirilmesi icap etmektedir. Bu perspektiften bakıldığında, Kant'ın kimi pasajlarının Aydınlanma filozoflarının yaklaşımıyla örtüş-tüğü, kimilerinin ise Herder ve Hamann'ın görüşleriyle yakınlık arz ettiği müşahade edilir. Nitekim bazı metinlerinde akıl ve kavramların dilden bağımsızlığını vurgularken, başka metinlerinde düşüncenin dilin aracılığına ihtiyaç duymaksızın gerçekleşebileceğini ileri sürer; dahası, düşünce ve kavramların dilin varlığından bağımsız olarak zihinde mevcut bulunduğunu savunur. Bu türden farklılıklar, Kant'ın dil ve düşünce hakkındaki görüşlerine dair taban tabana zıt yorumların ortaya çıkmasına ve yorumcular arasında ciddi bir ihtilafın doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu noktada Forster, Kant'ın 1763 tarihli Prize Essay ve 1766 tarihli Dreams of a Spirit Seer adlı çalışmalarını onun düşüncelerinin tespiti konusunda bir kanıt olarak gösterir. Forster'a göre, Kant Prize Essay adlı çalışmasında biliş ve kavramlarla ilgili temel meseleleri sıklıkla dilsel kullanıma, kelimelere ve işaretlere atıfta bulunacak şekilde ifade ederken,¹²² Dreams of a Spirit Seer çalışmasında dil ve düşüncenin özdeşliğini savunmaktadır.¹²³

Buna ek olarak Forster'a göre "Kritik çalışmasında Kant'ın genel olarak bilişin, özel olarak da kavramların, yargıların, kıyasların ve algının transandantal birliğinin temelde dilsel olduğunu iddia eder görüldüğü pasajlarına rastlanmaktadır."¹²⁴ Hattâ Forster'a göre, Kant'ın düşünce ve dil üzerine teorik düşüncelerinde dikkate almamız gereken üç aşama bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, 1760'ların başından ortalarına kadar süren Kant'ın Aydınlanma düalizmi ile Herder-Hamann düşüncesi arasında kaldığı eleştiri öncesi muğlak dönemdir. Forster'a göre Kant ilk evresinde dilin insan bilişine ve kavramsallaştırmasına (İng. conceptualization) bağlı olduğunu ve fikirlerin iletilebilir olabilmesi için dilsel işaretlere ihtiyaç duyduklarını öne sürmesi bakımından, Leibniz-Wolff karşı-paradigmasının tamamen doğal bir devamıdır.¹²⁵ İkincisi, 1781-90 yılları arasındaki üç Eleştiri evresinde biliş ve kavramlarla ilgili temel meseleleri tartışırken genellikle dilden bahsetmekten kaçındığı ve psikolojik terimleri kullanmayı tercih ettiği dönemdir. Söz konusu ikinci aşama "Leibniz-Wolff karşı-paradigmasından esinlenen ama aynı zamanda İngiliz ampiristlerinin ruhuna uygun olarak düşünce ve kavramların dille ilişkisinin temelde düalist doğasına vurgu yapan" dönemdir.¹²⁶ Üçüncüsü, 1790-98 yılları arasındaki Herder-Hamann pozisyonuna yakın olduğu, biliş kavramlar, yargılar, kıyaslar vb. kavramların dilbilimsel bir resmini geliştirdiği üçüncü dönemdir.

Üç farklı dönemde dil ve düşünce ile ilgili farklı iddiaları olan ve spesifik bir dil teorisi mevcut olmayan Kant'ı üç döneminden birine yerleştirmek mümkün değildir. Kant'ın farklı dönemlerindeki farklı açıklama teşebbüsleri nedeniyle, Kant yorumcularının da farklı iddiaları haiz olduğu görülmektedir. Bu nedenle Lu-Adler'in ifade ettiği üzere, "Kant'ın düşüncesinin dilsel boyutunu"¹²⁷ anlamak isteyen yorumcuların başvurduğu metinler olan *Critique of Pure Reason* ve *Critique of Power of Judgment* kitaplarının ötesine bakmamızı gerektirecektir. Ayrıca *Antropoloji* ve Tarih Felsefesi üzerine yazılarını ve öğretilerini de dikkate almalıyız.¹²⁸ Nitekim Forster'a göre, Kant 1798 tarihli *Antropoloji* eseriyle üçüncü dönemi en doruk noktasında yaşasa da Kant'ın pozisyonunu tam olarak netleştirmek pek kolay değildir.¹²⁹ Fakat çalışmamızda şu ana kadar görüldüğü üzere Kant'ın söz konusu dönemleriyle alâkalı olarak karşımıza çıkan metinler yoğunluklu olarak üçüncü dönemine destek veren bir mahiyettedir.

¹²²Immanuel Kant, *Theoretical Philosophy, 1755–1770*, eds. D. Walford and R. Meerbote, (Cambridge: CUP, 1992), 2:278–79, 284–85, 291–92, 320–21.

¹²³Forster, "Kant's Philosophy of Language?," 86.

¹²⁴Forster, "Kant's Philosophy of Language?," 85–6.

¹²⁵"Kant'ın Ödül Denemesi'ndeki dil tartışmaları Locke'un nominal ve gerçek tanımlar arasındaki ayrımının benimsenmesi bağlamında gerçekleşirken, Dreams of a Spirit Seer genel deneyciliği, özellikle nedensellik konusundaki konumu ve etik değer hakkındaki görüşleri de dahil olmak üzere birçok alanda Hume'a büyük ölçüde borçludur." Forster, "Kant's Philosophy of Language?," 90.

¹²⁶Forster, "Kant's Philosophy of Language?," 90.

¹²⁷Frank Schalow ve Richard Velkley, *The Linguistic Dimension of Kant's Thought Historical and Critical Essays*, (Northwestern University Press: Evanston, 2014.)

¹²⁸Huaping Lu-Adler, "Kant on Language and the (Self-)Development of Reason," Georgetown University, Forthcoming in *Kant Yearbook* 15 (2023), 3.

¹²⁹Forster, "Kant's Philosophy of Language?," 88. Yaron Senderowicz ve Marcelo Dascal'a göre, Antropoloji'de "dile atfettiği merkezi öneme rağmen Kant, hiçbir zaman dili ve dilin düşünce ve iletişimle ilişkisindeki konumunu açıklamaya çalışan bir teori sunmadı. Kant'ın felsefesinde dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi tartışmaya başlamanın bir yolu, dilin genel ve şematik bir tanımını sunmaktır. Genel tanım 'Yargı Eleştirisi'nden bu bölümde görülebilir." Yaron Senderowicz and Marcelo Dascal, "Language and Thought in Kant's Epistemology," https://www.jstor.org/stable/23350606?read-now=1#page_scan_tab_contents, 152.

Bu anlamda -sair yerlerde ifade ettiğimiz üzere- Kant'ın dil ve düşünce arasında kurmuş olduğu bağlantıyı üç dönemi birden düşündüğümüzde birtakım tutarsız yahut çelişkili ifadelerle karşılaşabileceğimizi söyleyebiliriz. Waxman ve Forster'a göre, Kant genel itibarıyla *Kritik* döneminde düşünce ve kavramların dile bağımlılığından bahsetmez, bunun yerine daha psikolojik terimleri kullanmayı tercih eder ve Herder ve Hamann ile aynı görüşte olduğunu belirtmekten uzak durur.¹³⁰ Kant, üçüncü dönemi olan *Antropoloji* eserinde ise dil ile düşünce arasındaki güçlü bir bağ kurmaktan çekinmez; hâttâ dilin düşüncenin veya yargının özsel bir parçası olduğunu ima eder. Her ne kadar Kant kavramların ya da anlamların kelime kullanımlarıyla bütünüyle özdeş olduğunu hiçbir zaman açıkça ileri sürmemişse de *Antropoloji*'de bu noktaya oldukça yaklaşır. Buradan hareketle Kant, dil olmaksızın düşüncenin eksik ve sınırlı kalacağını, hattâ doğuştan sağır olduğu için konuşma yetisinden yoksun bir kimsenin "asla aklın bir benzerini elde edemeyeceğini" dile getirir.¹³¹ Keza Kant'a göre, "doğuştan sağır olan insan için konuşma, dudaklarının, dilinin ve çenesinin hareketlerinin oyunu duygusudur; ve konuşmasıyla gerçek kavramlara sahip olduğu ve düşündüğü değil, yalnızca bedensel duygularla bir oyun sürdürdüğü hayal edilebilir."¹³²

Bu anlamda Kant'ın *Antropoloji* eserinde sağır ve dilsizler üzerine yaptığı gözlemler, onun dil-düşünce ilişkisini antropolojik bir bağlamda nasıl temellendirdiğini gösterir. Kant'a göre "doğuştan sağır olan ve bu nedenle konuşma yetisinden de yoksun kalan insanlar, hiçbir zaman aklın bir analogundan fazlasına ulaşamazlar."¹³³ Burada vurgulanan nokta, dilsel iletişimin yalnızca düşüncelerin aktarımı için değil, aynı zamanda aklın kendisinin gelişimi için zorunlu olduğudur. Zira "konuşma", doğuştan sağır biri için yalnızca dudak, dil ve çenenin hareketlerinden doğan fiziksel bir oyalanmadır; bu durumda gerçek kavramlar edinmek ve onları düşünmek mümkün değildir.¹³⁴ Kant'ın bu gözlemi, dilin düşüncenin dışavurumundan ibaret olmadığını, aksine düşünceyi inşa eden temel koşullardan biri olduğunu ortaya koyar. Ayrıca, duyuların fazlalığı (örneğin ani ve şiddetli bir ışık veya ses) kavramların oluşumunu engeller; çünkü bu durumda dikkat, yalnızca organın öznel değişimine yönelir, nesnenin kavramı ise kurulamaz.¹³⁵ Dolayısıyla Kant, duyuusal organların işlevini yalnızca fizyolojik bir mesele olarak değil, kavramların kurulabilmesi ve böylelikle düşüncenin gerçekleşmesi açısından temel bir antropolojik koşul olarak değerlendirir. Bu çerçevede, konuşma yetisinin kaybı veya yokluğu, sadece bireysel bir eksiklik değil, aynı zamanda aklın ve toplumsal iletişimin gelişiminde köklü bir sınır olarak görülür.¹³⁶ Kant'ın bu antropolojik gözlemleri, dilin hem bilişsel hem de toplumsal işlevinin felsefi önemini vurgular: dil olmaksızın ne akıl tam anlamıyla gelişebilir ne de toplumsal etkileşim sürdürülebilir. Daha sarıh bir ifadeyle, Kant düşüncenin dile bağlı olduğunu iddia ederek, sağır ve dilsiz insanların dilden yoksun olmaları nedeniyle akıldan da yoksun olduklarını; dilsiz olarak yetiştirilen bir çocuğun dil edinmeye başladıktan sonra rasyonel düşünceye kavuşacağını; insanın rasyonel düşünceye kavuşmasıyla birlikte, dilsel işaretlerin yardımıyla genel kavramların oluşturulacağını mülahaza eder.¹³⁷ Böylece Mirella Capozzi'ye göre Kant için "düşünce ve (doğuştan sağır olanların durumu ışığında konuşulan) dilin karşılıklı bağlantısı Kant için nihai ve tartışılmaz bir veridir."¹³⁸

Benzer şekilde, Forster'a göre "Kant hiçbir zaman kavramların ya da anlamların kelime kullanımlarıyla tam olarak eşitlenmesine ulaşmasa da *Antropoloji*'de en azından buna oldukça yaklaşır ve "kelimeler (word) kavramları ifade

¹³⁰ "Kant Saf Aklın Eleştirisi'nde ve diğer iki Eleştirisi'nde (Pratik Aklın Eleştirisi [1788] ve Yargının Eleştirisi [1790]), "dil (language)", "cümle (sentence)" ve "kelime (word)" gibi terimleri temel açıklayıcı rollerde kullanmaktan titizlikle kaçınır, "düşünce (thought)", "yargı (judgement)", "kavram (concept)", "temsil (representation)", "sezgi (intuition)", "ilke (principle)", "şema (schema)", "fikir (idea)" gibi tamamen psikolojik terimleri kullanmayı tercih eder; ve dahası, bu son terimleri tanımlarken, yine dile gönderme (refer) yapan terimleri kullanmaktan kaçınır, bunun yerine sadece psikolojik terimleri kullanır." Forster, "Kant's Philosophy of Language?," 83; Waxman, *Kant and the Empiricists: Understanding Understanding*, 103.

¹³¹ Kant, "Anthropology from a Pragmatic Point of View (1798)," 267.

¹³² Kant, "Anthropology from a Pragmatic Point of View (1798)," 300.

¹³³ Kant, "Anthropology from a Pragmatic Point of View (1798)," 267.

¹³⁴ Kant, "Anthropology from a Pragmatic Point of View (1798)," 300.

¹³⁵ Kant, "Anthropology from a Pragmatic Point of View (1798)," 268, 270.

¹³⁶ Kant, "Anthropology from a Pragmatic Point of View (1798)," 271.

¹³⁷ Kant, *Lectures on Logic*, 27:323-24; 6:195-96; 28:238; 29:887-88; Forster, "Kant's Philosophy of Language?," 89.

¹³⁸ Mirella Capozzi, "Kant on Logic, Language and Thought," in *Speculative Grammar, Universal Grammar, and Philosophical Analysis of Language*, eds. Dino Buzzetti & Maurizio Ferriani, (Amsterdam: John Benjamins, 1987), 97-147, 108.

etmeye en uygun araçlardır" diye yazar"¹³⁹ Kant'ın *Notes and Fragment* eserinde ise dil ve düşünce arasındaki ilişki, kavram-sezgi birliğinin zorunlu bir tamamlayıcısı olarak ortaya çıkar. Ona göre "bir kavram bir düşüncedir" ve "bir düşüncenin sergilenmesi, kavramın sezgiyle ilişkilendirilmesidir."¹⁴⁰ Bu bağlamda analitik yargılar yalnızca kavramlarda bulanık biçimde bulunanı açığa çıkarırken, sentetik yargılar kavramın ötesine geçerek yeni bir bağıntı tesis eder.¹⁴¹ Kant, "entelektüel sezgi" varsayımını reddederek, insan bilgisinin zorunlu olarak hem kavrama hem de sezgiye ve özellikle de bu birlikteliğin iletişilebilirliğine dayandığını belirtir.¹⁴² Deneyimsel bilginin unsurlarını sıralarken sezgi, kavram, sezginin bileşimi ve bilincin birliğini birlikte anması,¹⁴³ bilginin yalnızca bireysel bir bilinç edimi değil, aynı zamanda dilsel bir aktarım imkânı taşıdığını gösterir. Kant'ın "kavramlar aracılığıyla bilgi, düşüncedir"¹⁴⁴ formülü, düşüncenin kavramsallığını teyit ederken, bu düşüncelerin toplumsal aktarımının dil sayesinde mümkün olduğunu ima eder. Bu noktada özellikle estetik bağlamda yaptığı gözlemler dikkat çekicidir: "düşüncelerin, duyumların ve izlenimlerin oyunu: şiir" ifadesi, dilin yalnızca kavramların değil, duyuşsal ve estetik temsillerin de taşıyıcısı olduğunu ortaya koyar; nitekim "izlenimler yalnızca dil aracılığıyla, çünkü onların düşüncelere eşlik etmesi gerekir."¹⁴⁵

Bunların yanı sıra Kant'a göre kelimeler düşünce için vazgeçilmez araçlar olsa da kelimeler insanlar arasında yanlış anlamaların ve tutarsız düşüncenin kaynağı olabilmektedir. Kelimelerin yanlış kullanımına dair tartışmalar Locke'dan (1632-1704) beri ele alınmaktaydı. "Kant dilin görünüş (İng. semblance) üreten etkilerine karşı yeni bir çare aramış ve bu amaçla dil ile düşünce arasındaki bağlantının ortaya çıkardığı sorunu 'klasik' Lockecu formülasyonu içinde ele almıştır."¹⁴⁶ Nitekim Locke *Essay Concerning Human Understanding* adlı eserinde insanların "aynı idea için aynı işareti" kullanmakta tutarsız olması ve belirli bir kelimenin "konuşmacının zihninde temsil ettiği idea'nın aynısını duyanda uyandırmakta" başarısız olması nedeniyle kelimelerin kusurlu olduğunu iddia eder.¹⁴⁷ Kant bu konularda Locke'a hak vererek "kelimelerin (şeylerden ziyade) kavramları temsil ettiğine..., kelimelerle kavramları birbirine bağlayan kuralların eksikliğinden kaynaklanmadığına" inanmış¹⁴⁸ ve *Prolegomena*'da "temsillere (Alm. Vorstellungen) cisimlerin adını (Alm. Benennung) veriyoruz, bu kelime bu nedenle sadece bizim için bilinmeyen ama daha az gerçek olmayan nesnenin görünüşü (Alm. Bedeutet) anlamına gelir" sözleriyle Locke'u desteklemiştir.¹⁴⁹ Keza Kant'a göre, "kelimeler kavramlarla keyfi olarak ilişkilendirilmiş Karakterismen'lerdir. Nesnenin görüsü ile herhangi bir içsel bağlantıdan yoksundur. Tek işlevleri, kavramları hayal gücünün çağrışım yasına göre yeniden canlandırmanın bir yolunu sağlamaktır- bu tamamen öznel bir roldür. Örneğin, *Vorlesungen über Metaphysik* adlı eserinde işaret ettiği gibi, 'masa' kelimesi bir sembol değil, yalnızca çağrışım yoluyla bir masanın entelektüel temsilini ortaya çıkaran bir araçtır.¹⁵⁰ Belirli bir kelimenin belirli bir kavramla ilişkilendirilmesinin bir kez kurulduktan sonra göz ardı edilmesi alışkanlığına şiddetle karşı çıkmasının nedeni budur."¹⁵¹

¹³⁹Forster, "Kant's Philosophy of Language?," 97.

¹⁴⁰Immanuel Kant, *Notes and Fragments*, ed. Paul Guyer, trans. Curtis Bowman, Paul Guyer, Frederick Rauscher, (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 55.

¹⁴¹Kant, *Notes and Fragments*, 85.

¹⁴²Kant, *Notes and Fragments*, 263.

¹⁴³Kant, *Notes and Fragments*, 392.

¹⁴⁴Kant, *Notes and Fragments*, 534.

¹⁴⁵Kant, *Notes and Fragments*, 482.

¹⁴⁶Capozzi, "Kant on Logic, Language and Thought," 109

¹⁴⁷John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, ed. Peter H. Nidditch, (Oxford: Clarendon Press, 1975), III. Kitap. ix, §2.

¹⁴⁸Capozzi, "Kant on Logic, Language and Thought," 109.

¹⁴⁹Immanuel Kant, *Prolegomena to Any Future Metaphysics*, in **Kants Gesammelte Schriften**, Vol. IV, Berlin: de Gruyter, 1902–

¹⁵⁰Kant, *Lectures on Metaphysics*, 154

¹⁵¹Capozzi, "Kant on Logic, Language and Thought," 110.

Sonuç

Sonuç olarak, Kant'ın eserlerine bakıldığında, dil ve düşünce ilişkisine yönelik kimi karşıt yorumlar mevcut olsa da onun Aydınlanma düşünürlerinden farklı olarak Herder'e bütünüyle katıldığını iddia etmek mümkün olmadığı gibi, Herder'in, Kant'ın akıl ve kavramları dilden ayırdığı ve onlara dil üzerinde bir egemenlik atfettiği; dahası, Kant'ın eserlerinde dile hiçbir şekilde yer vermediği yönündeki iddialarını kabul etmek de mümkün değildir; zira Kant'ın metnlerinin bütünsel incelemesi karşısında mevzu bahis iddialar geçersizleşmektedir. Bu minvalde çalışmamız boyunca göstermeye çalıştığımız üzere, Kant'ın dille ilgili düşüncelerini tek bir esere yahut döneme indirgemek mümkün değildir; bilakis, onun farklı dönemlerinde dile ve düşünceye dair farklı, hâtâ kimi zaman birbirine zıt iddialar geliştirdiği gözlemlenmektedir. Bu farklılık, Kant'ın dil hakkında hiç konuşmadığı anlamına gelmemekte; tam tersine, farklı dönemlerde farklı bağlamlarda dile ilişkin özgün katkılar sunduğunu göstermektedir. Kant'ın çağdaş yorumcuları eşliğinde değerlendirme yaptığımızda, onun dil ve düşünceye ilişkin farklı dönemlere yayılmış görüşler geliştirdiğini ve bu farklı dönemlerde farklı iddialar ortaya koyduğunu gözlemlemektediriz. Bu durum, söz konusu yorumcuların Kant'ta dil ve düşünce ilişkisini farklı biçimlerde konumlandırmalarına da imkân vermektedir.

Bununla birlikte, çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıntılı biçimde ele aldığımız üzere, Forster'ın "üçüncü dönem" olarak adlandırdığı *Antropoloji* eserinin kaleme alındığı dönemde, Kant'ın dil ve düşünceye dair daha sistematik olarak nitelendirilebilecek düşünceler geliştirdiği görülmektedir. Buna karşılık, birinci ve ikinci dönem eserlerinde dile dair görüşlerin dağınık bir biçimde sunulmuş olması; Kritik döneminde ise Kant'ın dil hakkında konuşmaktan kaçınması ve bunun yerine çoğunlukla psikolojik terimlere başvurmayı tercih etmesi, bizi Forster'ın "üçüncü dönem" olarak işaret ettiği evreyi incelemenin merkezine almaya yöneltmiştir. Nitekim Yaron Senderowicz ve Marcelo Dascal, *Kritik der Reinen Vernunft*'un ilk baskısındaki Transzendental Deduktion bölümünde dile yapılan yalnızca tek bir atıf bulunduğunu, bölümün geri kalan kısmında ise Kant'ın dili bütünüyle "unuttuğunu" ifade ederler.¹⁵² Keza Ernst Cassirer ise, *Kritik der reinen Vernunft*'ta dilin yokluğu, yalnızca bir ihmâl değil, Kant ile Herder arasındaki derin metodolojik ve kavramsal ayrımın işaretidir. Birinin "soyut kategori" ve "mantıksal şematizm" üzerinden kurduğu özne teorisi ile diğersinin "somut dilsel köken" üzerinden inşa ettiği tin anlayışı, aynı başlangıç sezgisinden hareket etseler de nihayetinde farklı felsefi ufuklara açılmıştır.¹⁵³

Bu bağlamda, Kant'ın *Kritikler* döneminde doğrudan dil ve düşünce ile ilgilenmediğini belirtmek mümkündür. Ancak bu durum, Herder'in iddialarının doğruluğunu teyit etmez; zira Kant'ın eserleri bütüncül olarak değerlendirildiğinde, özellikle *Antropoloji* eserinde dile ve düşünceye dair Herder'in görüşleriyle kesişen, hâtâ onları aşan iddialar ortaya koyduğu açıktır. Bu durum, Herder'in Kant'ın dil ile ilgilenmediğine yönelik iddiasını temelsiz kılmakta ve tutarsızlığını gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte, Kant'ın dil ve düşünceyle ilgili sistematik, transandantal bir dil felsefesi inşa etmediği de aşîkârdır. Dolayısıyla Kant'ın eserlerinde dil, müstakil bir problematik olarak değil; daha ziyade tarih felsefesi bağlamında ve insanlığın gelişim seyri çerçevesinde ele alınmaktadır. Dillerin kökeni meselesinde Kant'ın, dilin insan icadı olduğu ve dil ile aklın eşit derecede belirleyici bir öneme sahip bulunduğu noktasında Herder ile benzer bir çizgide durduğu; hâtâ kimi erken dönem eserlerinde Herder'in fikirlerinden esinlenerek söz konusu düşünceleri kendi felsefi bağlamına uyarladığı anlaşılmaktadır. Bu tespitler, üç noktada önem arz etmektedir: (i) Herder'in, Kant'ın dile bütünüyle kayıtsız kaldığı yönündeki iddialarını geçersiz kılmaktadır; (ii) Kant ile Herder arasında dil bağlamında belirli müşterek fikirlerin bulunduğunu ortaya koymaktadır; (iii) Kant'ın da Herder gibi dil ve düşünce ilişkisini önemseydiğini, fakat buna dair sistematik ve bağımsız bir dil teorisi geliştirmediklerini göstermektedir. Zira Kant'ın dil ile ilgili katkılarının dağınık, tutarsız ve belirli bir bütünsellikten yoksun olması, Kant'ın spesifik ve sistematik bir dil teorisine sahip olmadığını, dahası transandantal bir dil teorisi de geliştirmediklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada amacımız,

¹⁵²Yaron Senderowicz and Marcelo Dascal, "Language and Reason in Kant's Epistemology," *Histoire Épistémologie Langage* Année 1997 19-1 pp. 135-148, https://www.persee.fr/doc/hel_0750-8069_1997_num_19_1_2577, 141.

¹⁵³Cassirer, "The Kantian Elements in Wilhelm von Humboldt's Philosophy of Language (1923)", 113.

Kant'ın erken dönem yazılarında dile ilişkin görüşlerini, Herder ile olan ortaklıklar ve ayrışmalar dikkate alınarak yeniden konumlandırmaktı.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Elçin Esin Kaygın
Author Details	¹ İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü, İstanbul, Türkiye
	 0000-0002-0303-3620 elcinnesinn@gmail.com

Kaynakça | References

- Bacon, Roger. *Oxford Greek Grammar*, Editors. E. Nolan and S. A. Hirsch, Cambridge: Cambridge University Press, 1902.
- Brandt, Reinhard. *Die Urtheilskraft in Kants Kritik der Urteilskraft*. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1991.
- Cassirer, Ernest. *Sembolik Formlar Felsefesi 1*. Çeviren Milay Köktürk. Ankara: Hece Yayınları, 2005.
- Cassirer, Ernest. "The Kantian Elements in Wilhelm von Humboldt's Philosophy of Language (1923)." *The Warburg Years (1919-1933) Essays on Language, Art, Myth, and Technology*. Translate S. G. Lofts, A. Calcagno, 101-129. London: Yale University Press, 2013.
- Cassirer, Ernest. *The Philosophy of Symbolic Forms II*. Çeviren R. Manheim. London: Yale University Press, 1953.
- Capozzi, Mirella. "Kant on Logic, Language and Thought," in: *Speculative Grammar, Universal Grammar, and Philosophical Analysis of Language*. Editors. Dino Buzzetti & Maurizio Ferriani, Amsterdam: John Benjamins, 1987, 97-147, 108.
- Chomsky, Noam. *Language and Mind*. Harcourt, Brace & World, 1968.
- D'Agostino, Pierluigi. *Kant on Logic and Language*. Berlin: De Gruyter, 2021.
- Davidson, Donald. *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford University Press, 1984.
- Davidson, Donald. "Truth and Meaning." *Synthese*, vol. 17, no. 1, 1967, 304-323.
- Dummett, Michael. *The Logical Basis of Metaphysics*. Harvard University Press, 1991.
- Forster, Michael. *After Herder -Philosophy of Language in the German Tradition*. New York: Oxford University Press, 2010.
- Forster, Michael. *German Philosophy of Language: From Schlegel to Hegel and Beyond* Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Forster, Michael. "Kant's Philosophy of Language?" *The Linguistic Dimension of Kant's Thought*. Editors Frank Schalow, Richard Velkley, 81-104. Evanston: Northwestern University Press, 2014.
- Forster, Michael. *Kant and Skepticism*. Princeton University Press, 2018. 16-73.
- Frege, Gottlob. "Über Sinn und Bedeutung." *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, vol. 100, 1892, 25-50.
- Gadamer, Hans-Georg. *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Mohr Siebeck, 1960.
- Garver, Newton. *This Complicated Form of Life: Essays on Wittgenstein*. Chicago: Open Court, 1994.
- Hamann, Johann Georg. "Metacritique of the Purism of Pure Reason", içinde *Writings on Philosophy and Language*, çev. Kenneth Haynes, Cambridge University Press, 2007.
- Hamann, J. G. *Writings on Philosophy and Language*, Editor. K. Haynes. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Herder, Johann Gottfried. *On The Origin of Language*. Tranlator John H. Moran, Alexander Code. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1986.
- Herder, Johann Gottfried. "Treatise on the Origin of Language (1772)." *Philosophical Writings*. Editor Michael Forster, 65-164. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Herder, Johann Gottfried. "Fragment on Recent German Literature (1767-8)." *Philosophical Writings*. Editör Micheal Forster, 33-65. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

- Herder, Johann Gottfried. *Metakritik zur Kritik der reinen Vernunft*. Erster Teil, Leipzig 1799. In: *Philosophische Bibliothek*, hrsg. von Felix Meiner Verlag, Hamburg 2022.
- Kant, Immanuel. "Anthropology Friedländer (1775–1776) [complete]," trans. G. Felicitas Munzel, *Lectures on Anthropology*, New York: Cambridge University Press, 2012, 99.
- Kant, Immanuel. "Anthropology from a Pragmatic Point of View (1798)," trans. Günter Zöller, *Anthropology, History, and Education*, New York: Cambridge University Press, 2007,
- Kant, Immanuel. "Anthropology Mrongovius (1784–1785)," trans. Robert R. Clewis, *Lectures on Anthropology*, New York: Cambridge University Press, 2012
- Kant, Immanuel. "Conjectural Beginning of Human History (1786)," trans. Allen W. Wood *Anthropology, History, and Education*, New York: Cambridge University Press, 2007.
- Kant, Immanuel. *Critique of Pure Reason*. Translator Paul Guyer, Allen W Wood. Cambridge University Press, 1998.
- Kant, Immanuel. *Critique of the Power of Judgment*. Editors and Translators Paul Guyer & Eric Matthews, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Kant, Immanuel. "Determination of The Concept of a Human Race (1785)," trans. Holly Wilson and Günter Zöller, *Anthropology, History, and Education*, New York: Cambridge University Press, 2007
- Kant, Immanuel. *Lectures on Logic*. Editors. J. Michael Young, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Kant, Immanuel. "Of The Different Races of Human Beings (1775)," trans. Holly Wilson and Günter Zöller, *Anthropology, History, and Education*, New York: Cambridge University Press, 2007.
- Kant, Immanuel. "Menschenkunde (1781–1782?)," trans. Robert B. Loudon, *Lectures on Anthropology*, New York: Cambridge University Press, 2012,
- Kant, Immanuel. "Metaphysik L," trans. Karl Ameriks, Steve Naragon, *Lectures on Metaphysics*, New York: Cambridge University Press, 1997.
- Kant, Immanuel. *Philosophical Correspondence 1759–99*. Editor and Translator Arnulf Zweig, London: The University of Chicago Press, 1970.
- Kant, Immanuel. *Theoretical Philosophy, 1755–1770*. Editors. D. Walford and R. Meerbote, Cambridge: CUP, 1992.
- Lu-Adler, Huaping. "Kant on Language and the (Self-) Development of Reason." *Kant Yearbook* 15 (1) (2023), 109–134. <https://doi.org/10.1515/kantyb-2023-0005>. Erişim 19.03.2025.
- Sellars, Wilfrid. *Empiricism and the Philosophy of Mind*. Harvard University Press, 1956.
- Schalow, Frank ve Velkley, Richard. *The Linguistic Dimension of Kant's Thought Historical and Critical Essays*. Northwestern University Press: Evanston, 2014.
- Sikka, Sonia. *Herder on Humanity and Cultural Difference: Enlightened Relativism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Kaitaro, Timo. *Language, Culture and Cognition from Descartes to Lewes*. Brill, 2022.
- Thouard, Denis. "Kant et la grammaire philosophique: Bernhardt et l'héritage kantien." In: *Kant et les Lumières*. Editor. Jean Ferrari, 233–252. Paris: Vrin, 2005.
- Waxman, Wayne. *Kant and the Empiricists: Understanding Understanding*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Williams, T. C. *The Unity of Kant's Critique of Pure Reason -Experience, Language, and Knowledge-*. New York: The Edwin Mellen Press, 1987.
- Wolff, Michael. *Die Vollständigkeit der kantischen Urteilstafel*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1995.
- Yaron Senderowicz and Marcelo Dascal, Language and reason in Kant's epistemology, *Histoire Épistémologie Langage* Année 1997 19-1, 135–148, https://www.persee.fr/doc/hel_0750-8069_1997_num_19_1_2577.

